

ВАЗИРЛИГИ
ГУЛИСТОН ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

"Иқтисодиёт" кафедраси

Рахмонов Фаррухнинг

**Ўзбекистон иқтисодиётининг ривожланишида эркин иқтисодий
худудларнинг иқтисодий аҳамияти
(Республика Эркин иқтисодий зоналари мисолида)**

Раҳбар: Иқтисодиёт кафедраси
катта ўқитувчиси Мамажанова С.В.

Гулистон- 2015

Мундарижа

- I. Боб. Эркин иктисодий зоналарни ташкил этиш ва ривожлантириш асослари.
 - 1.1. Инвестицияларни жалб этиш эркин иктисодий зоналарини ташкил этиш шarti сифатида.
 - 1.2. Эркин иктисодий зоналар мамлакат инвестицион жозибадорлигини оширишни мухим омили.
 - 1.3. Эркин иктисодий зоналар: имтиёзлар, хукукий кафолатлар.
- II. Боб. Эркин иктисодий зоналар худудларнинг ишлаб чиқариш ва ресурc салохиятидан комплекс фойдаланиш йўналишлари тахлили.
 - 2.1. Халқаро иктисодий муносабатларнинг интеграциялашуви шароитида Эркин иктисодий зоналарнинг ахамияти.
 - 2.2. «Навоий» эркин индустриал-иктисодий худудини ташкил этишнинг шарт-шароитлари.
 - 2.3. Ўзбекистон Республикасининг эркин иктисодий зоналарини ривожланганлик тахлили.

Кириш

Мавзунинг долзарблиги Эркин иқтисодий зоналар — давлатлараро келишувларга ёки махсус қонунларга мувофиқ хўжалик ва ташқи иқтисодий фаолият билан шуғулланиш учун имтиёзли солиқ, молия, ҳуқуқий шароитлар жорий қилинадиган муайян ҳудудлардир. Хорижий ва маҳаллий тадбиркорларни жалб этиш мақсадларида ташкил этилади ва уларда зарур ишлаб чиқариш ҳамда иш юритиш инфратузилмаси барпо этилади.

Эркин иқтисодий зоналарда алоҳида халқаро ҳуқуқий статус жорий этилади. Лекин у қаерда жойлашишидан қатъий назар, шу мамлакатнинг ажралмас бўлаги ҳисобланади, барча амалиётлар (ер ажратиш, фирма ва компанияларни ташкил этиш, чегарадан юкларни, товарларни олиб кириш ва олиб чиқиш, бож тўловлари, солиқ тўловлари бўйича имтиёзлар, қайси валюта ёки валюталар тўлов воситасини ўташи, ҳудудни бошқариш тартиби ва бошқалар) қабул қилинган қоидалар асосида тезкорлик билан бажарилади.

Эркин иқтисодий зоналарни ташкил этишдан **мақсад** кўплаб янги технология, инвестицияларни жалб қилиш, ривожланган иқтисодий макон яратиш ва шу йўл билан мамлакат иқтисодиётини тезкорлик билан ривожлантиришдир.

Ишнинг мақсади ва вазифалари. Ишнинг асосий мақсади, Ўзбекистон Республикасининг қонунчилигини, халқаро меъёрий ҳужжатларни, ҳамда ривожланган давлатлар тажрибасини ўрганган ҳолда Эркин иқтисодий зоналар ва уларни ривожланиши мамлакат иқтисодиётига таъсирини бошқариш фаолиятини таҳлил қилиб, улардаги мавжуд камчиликларни бартараф этиш йўллариини таклиф этган ҳолда эркин иқтисодий зоналарни ва уларни ривожланиш фаолиятини Республикамизнинг бозор иқтисодиётига ўтиш йўлида иқтисодий муаммоларни ҳал қилишга қаратмоқдан иборатдир. Ушбу мақсадларни амалга ошириш борасида қуйидаги асосий вазифалар ҳал этилади:

- Миллий иқтисодиётда Эркин иқтисодий зоналарни тутган ўрнини тадқиқ этиш;
- Эркин иқтисодий зоналарни ташкил этишнинг назарий асосларини ўрганиш;
- Эркин иқтисодий зоналарни фаолиятини ташкил этишнинг ҳуқуқий меъёрий базасини ёритиш;
- Инвестицион жозибадорлик ва унинг асосий йўналишларини баён этиш;

- Ўзбекистон Республикасида Эркин иқтисодий зоналарни ташкил этиш хусусиятлари;
-Халқаро иқтисодий муносабатларнинг интеграциялашуви шароитида Эркин иқтисодий зоналар;
-“Навоий” Эркин иқтисодий зонасини ташкил этишнинг табиий –иқтисодий хусусиятларини ўрганиш.

Ишнинг янгилиги. Ишнинг илмий янгилиги шундан иборатки, Эркин иқтисодий зоналар ва уларни иқтисодий аҳамияти, уларни барпо этиш ва шакллантиришга дахлдор муаммолар аниқланиб, уларни ҳал этиш йўллари тадқиқ этилди. Инвестицияларни жалб этиш ва уларни ривожланиш ҳолати таҳлил қилиниб, унга тўсиқ бўлаётган омилларни бартараф қилиш йўллари ишлаб чиқилди.

Маълумки, кўпгина тадқиқотчи олимлар эркин иқтисодий зоналар тушунчасига турлича таъриф берганлар. Жумладан, Н.В. Смородинскаянинг фикрича, эркин иқтисодий зона- миллий иқтисодий маконнинг бир қисми (географик ҳудуднинг участкаси, минтақа, хўжалик фаолиятининг сектори ёки муайян корхонаси) бўлиб, унда мазкур маконнинг бошқа қисмларида қўлланмайдиган имтиёзлар ҳамда рағбатларнинг муайян тизими ўрнатилади ва қўлланилади.

Шунингдек, эркин иқтисодий зоналарнинг ташкилий-ҳуқуқий шакли хусусида фикр юритар экан, С.Г. Овчинникова шундай хулосага келади: “ташкилий ҳуқуқий шакл сифатида ЭИЗ мамлакатнинг аниқ мақсадга йўналтирилган ва ихтисослашган тадбиркорлик фаолиятига эга бўлган, хорижий сармоя ва тадбиркорларни кенг қўламда жалб қиладиган, ишлаб чиқаришни интернационаллаштириш ва махсус норматив ҳужжатлар билан мустаҳкамланган фаолият юритишнинг махсус, иқтисодий механизмларига эга бўлган алоҳида ҳудудни акс эттиради”.

Эркин иқтисодий зоналарнинг самарали фаолият кўрсатиши ва тараққий этишининг муҳим омилларидан бири хорижий инвесторлар ва тадбиркорларга бериладиган имтиёзлар ҳисобланади. Чунки, хорижий сармоядорлар инвестицияларни мазкур зоналарга киритишдан аввал уларга бериладиган имтиёз ва шартларни қизиқиб ўрганадилар.

ЭИЗларга хос бўлган имтиёзлар:

1 . Ташқи савдо алоҳида божхона –тариф режимини киритишни, экспорт-импорт божларини камайтириш ёки бекор қилишни ва ташқи савдо операцияларини амалга ошириш тартибини соддалаштиришни назарда тутати;

2. Фискаль имтиёзлар фаолиятнинг конкрет турини ёки тадбиркорларнинг ҳаракатларини солиқли рағбатлантириш билан боғлиқ бўлган меъёрларни ўз ичига олади.Бу имтиёзлар солиқ базасига (фойда, даромад, мулк қиймати ва ҳ.к), унинг алоҳида компонентларига (амортизация чегирмалари, иш ҳақи ҳаражатлари, транспорт), солиқ ставкалари даражасига ёки солиққа тортишдан вақтинчалик озод қилишга тегишли бўлиши мумкин;

3.Молиявий имтиёзлар коммуникациявий хизматларга белгиланадиган паст нархлар кўринишида бериладиган субсидияларнинг турли шакллари. Ер участкалари ва ишлаб чиқариш биноларидан фойдаланганлик учун кредит тўловларини камайтиришни ўз ичига олади;

4. Маъмурий имтиёзлар зона маъмурияти томонидан корхоналарни рўйхатга олиш жараёнлари ва чет эл фуқароларининг кириш-чиқиш тартибини соддалаштириш, шунингдек, турли хизматлар кўрсатиш мақсадида берилади.

Юқорида қайд этилган Қонуннинг 4-моддасида чет эллик инвесторларга бериладиган қўшимча кафолатлар ва уларни ҳимоя қилиш чоралари ҳар бир муайян ҳолда яъни:

-барқарор иқтисодий ўсишни, мамлакат иқтисодиётида илғор тузилмавий ўзгаришлар рўй беришини таъминловчи устувор тармоқларга инвестициялар киритилаётганда;

-республиканинг экспорт имконияти мустаҳкамланиши ва кенгайишини, республика жаҳон хўжалик алоқаларига интеграциялашувини таъминловчи устувор лойиҳаларга инвестиция киритилаётганда;

-амалга оширилаётганда хом ашё ва материалларни қайта ишлашга, истеъмол товарлари ишлаб чиқариш ва хизматлар кўрсатишга, аҳолини иш билан таъминлашга қаратилган кичик тадбиркорлик соҳасидаги лойиҳаларга инвестициялар киритилаётганда берилади.

Битирув малакавий иш 2 та боб, кириш ва хулоса қисмларидан иборат.

Ишни ёритишда **та** жадвал ва чизмалардан фойдаланилган.

1. Боб. Эркин иқтисодий зоналарни ташкил этиш ва ривожлантириш асослари.

1.1. Инвестицияларни жалб этиш эркин иқтисодий зоналарини ташкил этиш шарти сифатида.

Бозор иқтисодиёти муносабатларига босқичма — босқич ўтиш, тармоқлар иқтисодиётининг жадал ривожланиши ва унинг самарадорлигини таъминлашда инвестициялар катта иқтисодий аҳамиятга эга. Бугунги кунда инвестицияларни бозор иқтисодиётига мослаштириш ва инвестицион фаолиятни бошқариш ўзгача ёндашишларни талаб этмоқда. Чунки, хўжалик юритишнинг замонавий йўлини танлаш инвестицион сиёсатни ҳам тубдан ўзгартиришни талаб қилади.

«Инвестиция» тушунчасидан бу сўзнинг ҳам кенг маъносида, ҳам тор маъносида фойдаланилади. «Инвестиция» сўзи инглизчадан олинган бўлиб, «маблағ солиш» деган маънони билдиради.¹

Унинг мазмуни ва моҳиятини бир маънода таърифлаш жуда қийин. Иқтисодий фаннинг турли бўлимларида, шунингдек, амалий фаолиятнинг турли йўналишларига тадбиқан маблағ солиш соҳалари ва объектларининг хусусиятларидан келиб чиқиб, унга, бу атамага, турли маъно берилмоқда.

«Инвестиция» тушунчасининг мазмуни Ўзбекистон Республикасининг «Инвестиция фаолияти туғрисида»ги Қонунда «Иқтисодий ва бошқа фаолият объектларига солинадиган моддий ва номоддий неъматлар ва уларга булган ҳуқуқлар» сифатида таърифланади².

Шу билан бирга инвестицияларни қуйидаги йўллар билан амалга ошириш мумкин:

¹ В.Е.Есипов Международные инвестиции и международные закупки. - Санкт-Петербургский Государственный университет экономики и финансов. 1998. 9 бет

² Ўзбекистон Республикасининг «Инвестицион фаолият туғрисида»ги Қонуни, 24 декабр, 1998 йил. «Хуқуқ» юридик тизими

— юридик шахслар тузиш ёки уларнинг устав жамғармаларида (капиталларида) улушли иштирок этиш, шу жумладан мол —мулкни ёки акцияларни олиш;

— қимматли қоғозларни, шу жумладан Ўзбекистон Республикаси резидентлари томонидан эмиссия қилинган қарз мажбуриятларини олиш;

— концессияларни, шу жумладан табиий ресурсларни қидириш, ишлаб чиқиш, қазиб олиш ёки улардан фойдаланишга бўлган концессияларни олиш;

— мулк ҳуқуқини, шу жумладан улар жойлашган ер участкалари билан биргаликда савдо ва хизмат кўрсатиш соҳалари объектларига, турар жойларга мулк ҳуқуқини, шунингдек, ерга ҳамда бошқа табиий ресурсларга эгалик қилиш ва улардан фойдаланиш (шу жумладан ижара асосида фойдаланиш) ҳуқуқини қонун ҳужжатларига мувофиқ олиш.¹¹

Макроиктисодий даражада инвестициялар деганда ишлаб чиқариш воситаларини такрор ишлаб чиқаришга, уй —жой фондини, товар захираларини устириш ва шу қабиларга қилинган чиқимларнинг бир қисми, яъни ялпи ички маҳсулотнинг капитални ўстиришга қаратилган ва жорий даврда ишлатилмаган қисмини тушунадилар.

Макродаражада ва ишлаб чиқариш назариясида инвестициялар деганда янги капитални, шу жумладан ишлаб чиқариш воситалари ва интеллектуал салоҳиятни такрор ишлаб чиқаришни ташкил жараёни назарда тутилади. Умуман иқтисодиётда инвестициялар капитал жамғариш жараёни сифатида шарҳланади. Сўнгги таърифда асосий мезон сифатида бўлажак инвесторлар ва улар билан боғлиқ хатарлар акс эттирилади.

Амалиётда инвестициялашга турли хил ёндашувлар мавжуд. Улардан бири аниқ мақсадларга эришишга йўналтирилган ҳаракатларни синчковлик билан режалаштиришдан иборат бўлса, бошқа бири биринчисига тескари равишда таваккалчилик асосида қарорлар қабул қилишга асосланади.

Пул маблағлари жорий эҳтиёжларни қондириш учун сарф этилиши керак эмас, инвестицияларнинг мақсади — жорий пул маблағларидан келгусидаги эҳтиёжларни қондириш учун фойдаланишдир.

Инвестор дастлабки шартларни бажариб бўлгандан сўнг, инвестициялашнинг мақсадларини — кутилаётган даромадлилик даражаси билан боғлиқ инвестициялашнинг аниқ муддатларини, ўлчамларини, шаклларини ва таваккалчиликни аниқлаб олиши лозим. Молиявий инструментни танлашдан олдин, қўйилма (сармоя) қўйиш нуқтаи назаридан баҳолашни ўтказиши лозим. Баҳолаш жараёнининг натижаси ушбу молиявий инструментнинг даромаддилиги, таваккалчилик ва нархнинг аниқ ўлчамлари бўлиши лозим.

Пул қўйиш вариантини танлаш жуда муҳимдир, чунки бу пайтда инвесторнинг кейинги фаолияти босқичлари аниқланади ва бунга режалаштирилган мақсадларга эришиш кўп жиҳатдан боғлиқ бўлади. Энг яхши вариант сифатида энг юқори даромадлилик даражасини таъмин этилиши шарт эмас; таваккалчилик ва солиққа тортиш шартлари каби кўрсаткичлар ҳам сезиларли ўрин тутиши мумкин.

Иқтисодиётнинг самарадорлигини оширишда ва тараққиётида инвестиция катта роль ўйнайди. Бу ерда «ялпи инвестиция» ва «соф инвестиция»ларни ажратишади.

«Ялпи инвестиция» бу —маълум вақт мобайнида янги қурилиш, ишлаб чиқариш воситалари харид қилиш ва бошқа товар —моддий заҳираларни кўпайтириш мақсадида жалб этилган умумий маблағлар миқдори тушунилади.

«Соф инвестиция» деганда эса —маълум вақт мобайнида сарфланган ялпи инвестиция маблағларидан амортизация ажратмалари айириб ташлангандан кейин қолган сармоялар тушунилади.

Сармояларни жалб этиш муддатларига кўра— қисқа муддатли ва узок муддатли инвестицияларга бўлинади.

Қисқа муддатли инвестициялар — одатда бир йил муддатгача киритилиб (бунда қисқа муддатли депозит жамғармаларга маблағ қўйиш, қисқа муддатли жамғарма сертификатлари харид этиш) каби воситалар орқали амалга оширилади.

Узоқ муддатли сармоялар киритиш эса — 1 йилдан ортиқ муддатларга амалга оширилади. Амалиётда узоқ муддатли инвестициялар бир қатор бўлақларга ажратилиб ўтилади. Йирик инвестицион лойиҳалар одатда муддатларига қараб — 2 йилгача; 2 — 3 йилгача; 3 — 5 йилгача; 5 йилдан ортиқ кабиларга бўлиниб ишлатилиб келинмоқда. Шунини таъкидлаб ўтиш керак, Жаҳон банкининг методологиясига биноан, чет эл инвестицияларининг бир тури ҳисобланган инвестицион лойиҳаларни маблағлаштириш учун жалб этилаётган хорижий кредитлар ўз муддатларига кўра 3 турга бўлинади:

- қисқа муддатли кредитлар — 1 йилгача;
- ўрта муддатли кредитлар — 5 йилгача;
- узоқ муддатли кредитлар 5 йилдан ошiq муддатгача эга бўлган кредитлар.

Инвестицияларни ҳудудий томондан амалга оширилиши бўйича — ички ва ташқи инвестицияларга ажратилади.

Ички инвестициялаш жараёнида сармоялар шу давлат ичидаги объектларга киритилади.

Ташқи инвестициялар эса — ушбу давлатдан ташқари объектларга сармоя жалб этиш тушунилади.

Чет эл инвестициялар хусусида гап олиб борганда, давлат ва хусусий инвестицияларни ажратмоғи лозим.

Бир давлат ёки давлатлар гуруҳи бошқа давлатга займ, кредит бериши —бу давлат инвестициялари дейилади. Бу ҳолда сўз давлатлараро муносабатлар тўғрисида олиб борилмоқда. Ушбу муносабатлар халқаро шартномалар билан тартибга солинади ва уларга халқаро ҳуқуқ мейёрлари

кулланади. Шу билан биргаликда, хусусий банклар гуруҳи (консорциум) давлатга инвестиция бериши мумкин. Бу «диагонал» муносабатлар дейилади.

Бир давлатнинг хусусий фирмалари, компания ёки фуқаролари бошқа давлатнинг шундай субъектларига бериладиган инвестициялар хусусий дейилади.

Инвестиция муносабатлари шу даражада мураккаб ва хилма — хил бўлгани сабабли, кўп ҳолларда давлатлар орасидаги муносабатлар хусусий шахслар орасидаги муносабатларга чамбарчан боғлиқ бўлади. Бу аввало суброгация ёки инвестор ўз ҳуқуқ ва талабларини давлатга топшириш жараёнида аниқ кўринади.

Инвестиция тушунчаси ўз ичига хорижий сармоядор инвестиция берилаётган давлат ҳудудида олиб бораётган мулкӣ бойликлар барча кўринишларини камраб олади.

Шунинг учун, қонунӣ актлар ва халқаро шартномаларда берилаётган чет эл инвестиция шакллари (турлари) рўйхати тўлиқ эмас.

Ушбу рўйхатга қўйидагилар киради: кўчмас ва ҳаракатдаги мулк (бино, иншоотлар, асбоб ускуналар ва бошқа моддий бойликлар) ва мос равишда мулкӣ ҳуқуқлар, гаров бериш ҳуқуқини ўз ичига олган ҳолда; пул маблағлари; акция, облигациялар ёки корхоналарда (шу жумладан кўшма корхоналарда) иштирок этишни барча турлари; иқтисодӣ бойликлар; интеллектуал фаолият натижасида эга бўлиш ҳуқуқлари; қонун ёки шартнома асосида бериладиган хўжалик фаолиятини олиб бориш ҳуқуқи. Шу жумладан табиӣ ресурсларни қидириш ҳуқуқи.

Хорижий компанияларга назорат қилишга боғлиқ бўлган ҳолда, инвестициялар «бевосита» ва «портфел» турларига ажратилади.

Бевосита инвестициялар — хусусий тадбиркорлик капитали экспортини асосӣ тури. Бу самарали назоратни ўтқозишни таъминлайди ва хорижий компания устида бевосита фармойиш беришга ҳуқуқ беради.

Халқаро валюта фонди таърифи бўйича, агар хорижий мулкдор акционер жамиятини низом капиталини камида 25% эга бўлса унда бу

«бевосита» инвестиция хисобланади. АҚШ қонунлиги бўйича — камида — 10%, Европа ҳамжамиятида — 20 — 25%, Канада, Австралия ва Янги Зеландияда — 50% ларни ташкил этади.

Ўзбекистон қонунчилигида бу рақам 30% деб белгиланган.

Бевосита инвестицияларни характерли томонлари:

— бевосита хорижий инвестицияларда сармоялар одатда бозордан тез чиқиб кетиш имкониятига эга эмас;

— портфель инвестицияларига нисбатан хажми ва таваккалчилик даражаси юқорилиги;

— капитал қўйилмалар муддатининг юқорилиги, бу чет эл капиталини импорт қилувчи хорижий мамлакатлар учун қулайроқ.

Бевосита хорижий инвестициялар қабул қилувчи мамлакатларга икки йул билан йўналтирилади:

— янги корхоналар ташкил қилиш;

— мавжуд компанияларни сотиб олиш ёки ютиб юбориш йўли билан.

Бевосита ҳаракат нуқтаи назаридан биринчи йўл иккинчи йўлга нисбатан арзонроқдир.

Портфел инвестициялари — бу шундай капитал қўйилмалар улуши бевосита хорижий инвестициялар (БХИ) учун белгилангандан кўра камроқ. Портфел инвестициялар хорижий компаниялар устидан назорат ҳуқуқини бермайди, чунки сармоядорлар ҳуқуқи дивиденд олиш билангина чегараланади. Лекин айрим ҳолларда халқаро корпорациялар портфел инвестицияларга эга бўла туриб, хорижий корхона устидан назорат қўлга киритадилар. Бунинг икки сабаби бор:

— сармоядорлар орасида акцияларнинг бўлакланиб кетганлиги сабабли;

— қўшимча шартномавий мажбуриятлар мавжудлиги сабабли, бунда хорижий фирманинг мустақиллиги биров чекланади.

Бу ерда маркетинг ва техник хизмат кўрсатиш учун тузилган лицензион ва франчайзинг келишув ва шартномалар кўзда тутилган.

Хорижий сармоядор деб тан олинган шахслар доирасинг аниқлаш муҳим амалий аҳамиятга эга.

Биринчидан ички қонунчилик ҳамда халқаро шартномалар билан белгиланган ҳуқуқ ва имтиёзларнинг берилиши шахснин хорижий сармоядор деб тан олиниши билан боғлиқ.

Иккинчидан, ҳўжалик фаолиятини амалга оширишга рухса беришда ва рўйхатга олишда хорижий сармоядор мавқей аҳамиятлидир.

Учинчидан, агар шахс маълум бир давлатда хорижи сармоядор деб тан олинган бўлса, унга мазкур мамлакат билан тузилган халқаро шартномада кўзда тутилган кафолат ва бош шартлар тарқатилиши мумкин, шунингдек, сармоядор шахс сармоя берувчи мамлакат томонидан дипломатик ҳимояга олинади.

Чет эл инвестицияларини жалб қилиш давлат сиёсатида муҳим вазифалардан бири эканлиги шубҳасиз. Мамлакат иқтисодиётига йўналтирилаётган хорижий инвестицияларни марказлашган ҳолда назорат қилиш ва улар киритилишини тезлаштириш мақсадида Давлат Инвестиция дастури ташкил этилган бўлиб, бу мазкур дастурга киритилган лойиҳаларни амалга ошириш натижасида иқтисодиётни юксалтиришда ҳал қилувчи вазифани бажармоқда.

Статистик рақамларга эътибор қиладиган бўлсак, 2012 йилда иқтисодиётимиздаги 11 миллиард 700 миллион доллар ички ва хорижий инвестициялар жалб этилди ёки бу борадаги кўрсаткич 2011 йилга нисбатан 14 фоизга ўсди. Жами инвестицияларнинг 22 фоиздан ёки 2 миллиард 500 миллион доллардан ортиғини хорижий инвестициялар ташкил этди, уларнинг 79 фоиздан кўпроғи тўғридан-тўғри хорижий инвестициялардир. Эътиборга сазовор томони шуки, инвестицияларнинг қарийб 74 фоизи ишлаб чиқаришни модернизация қилиш ва янгилашга қаратилган дастур ва лойиҳаларни амалга оширишга йўналтирилди.

Бизга маълумки, республикамиз иқтисодиётига хорижий инвестицияларни жалб этишнинг зарурияти асосан:

- республикамизнинг хом ашё ва табиий бойликларга сероблиги ва илғор замонавий хориж технологияларини жалб этиш орқали кўплаб қайта ишловчи корхоналар қуриш имкониятининг мавжудлиги;

- иқтисодиёт тармоқларидаги аксарият ишлаб чиқариш қувватларининг жисмоний ва маънавий жиҳатдан эскирганлиги, улар қайта тиклашга ёки техник жиҳатдан қайта жиҳозлашга мансуб бўлиб, аксарияти ишга яроқсиз ҳолга келиб қолганлиги;

- саноат ишлаб чиқаришида моддий — техника базасининг етарли даражадан пастлиги ва оқибатда, кўпгина зарар кўриб ишлайдиган корхоналарнинг мавжудлиги;

- республика миллий даромадида жамғариш билан истеъмол ўртасидаги нисбатнинг номутаносиблиги натижасида жамғаришнинг инвестиция манбаи сифатида камайиб бораётганлиги;

- аҳоли сонининг ўсиб бораётганлиги ва меҳнат ресурслариниш манбаи бўлмиш қишлоқда замонавий мўъжаз корхоналарни барпо этиш зарурлиги;

- республика экспортида хом ашё салмоғини камайитириш ва кўплаб тайер маҳсулотлар ишлаб чиқариш имкониятини юзага келтириш зарурлиги кабилар билан асосланади.

Ушбу заруриятлардан келиб чиққан ҳолда, республикамизда хорижий инвестицияларни иқтисодиётга жалб этиш бўйича ҳуқуқий база ва иқтисодий — ижтимоий ҳамда сиёсий шароитлар мажмуаси бўлмиш қулай инвестицион муҳит барпо этиш бўйича муҳим қадамлар қўйилди.

Жаҳон тажрибасидан маълумки, хорижий инвестициялар иқтисодиётга турлича шаклда, яъни тадбиркорликнинг бевосита инвестицияси шаклида ёки кредит, молиявий инвестиция шаклларида қўйилиши мумкин. Республикамиз иқтисодиётига жалб қилинган инвестицияларнинг аксарият қисмини ҳукумат кафолати асосида киритилган

чет эл кредит линиялари ташкил этади. Бугунги кунда республикаимиз иқтисодиётига бевосита ишлаб чиқаришни ривожлантиришга қаратилган, эркин, хусусий хориж капиталини жалб этиш самаралироқдир.

Бевосита хориж инвестицияларини иқтисодиётга жалб этиш учун, юқорида таъкидлаганимиздек, қулай инвестиция муҳити яратилиши зарурдир. Ҳар қандай инвестор ўз капиталини бирон — бир давлат иқтисодиётига қўйишдан бош мақсади ҳам максимал фойда олиш бўлганлиги учун ўша давлатдаги шарт — шароитларни тўлиқ таҳлил қилгандан сўнггина қарор қабул қилади. Демак, республикаимизда инвестиция муҳитини яхшилаш бўйича аниқ тадбирлар ишлаб чиқилиши ва амалий қадамлар қўйилиши лозим.

Республикаимизда меҳмон бўлган Лондон Сити Лорд Мэри Алдерман Гевин Артурнинг фикрича, аввалам бор инвесторлар учун очик ишчан муҳитнинг мавжудлиги, хорижий инвесторлар билан ҳам айнан маҳаллий инвесторлар ва тадбиркорлар билан бўлган муносабат ўрнатилиши, иккинчидан, инвесторлар минимал бюрократик ва шартномаларга ҳурмат бўлган шароитларда фаолият юритиши, икки томон ҳам шартноманинг шартларини ўз вақтида бажариши, солиққа тортиш тизимининг шаффофлиги, яъни содда, тушунарли бўлиши, инвестициялашни бошлаган даврдаги шарт — шароитларнинг ўзгармаслиги каби муҳитнинг яратилиши чет эл инвестицияларини жалб этишни тезлатади. Шунингдек, А.Г.Артурнинг фикрича, инвесторлар ишлаб топган фойдаларини ҳеч қандай тўсиқларсиз олиб чиқиб кетиши, халқаро молиявий институтлар ҳам худди футболда ўйнаётган команда сингари, яъни ўйин давомида қоидаларни ўзгартирмаслик асосида фаолият юритишга ўрганишган.

Шундай экан, инвестициялаш жараёнида инвесторларнинг фаолияти билан бевосита боғлиқ бўлган меъёрий ҳужжатлар ва шарт — шароитларнинг ўзгармаслиги ўта муҳимдир. Фикримиз давомида банк тизимида хорижий инвестицияларни жалб этиш масалаларига ҳам тўхталиб ўтишни лозим топдик.

Банк тизимига инвестициялашни амалга оширишда хорижий инвесторлар асосан учта муаммога кўпроқ эътибор бермокдалар.

- ◆ мамлакат ёки давлат хатари;
- ◆ банк тизимига бўлган ишонч муаммоси;
- ◆ алоҳида олинган банклар фаолиятининг шаффофлиги.

Мамлакат ёки давлат хатари — бу мамлакатнинг хориж валютасида олган кредитларини қайтара олиш қобилиятини баҳолашдир. Мамлакат хатарини баҳолашда аҳоли жон бошига тўғри келадиган ЯИМ, тўлов балансининг тузилмаси, капитал операциялар бўйича тўлов балансининг таркиби, ликвидлилик rischi, фойдани олиб чиқиб кетиш муаммоси, ҳукуматнинг иқтисодийётни бошқара олиш қобилияти, сиёсий ва ижтимоий riskлар, иқтисодий фаолиятнинг шароитлари, статистик маълумотларнинг ишончлилиги ва ҳаққонийлиги каби кўрсаткичлардан фойдаланилади. Бу кўрсаткичлар ёрдамида республикамизга инвестициялаш rischi аниқланади. Агар бу кўрсаткичлардан айримларига тўхталадиган бўлсак, масалан, республикамиз тўлов балансининг тузилмасини қарайдиган бўлсак, сўнгги йилларда у салбий бўлиб, мамлакат riskини оширади. Савдо баланси бир қарашда ижобий бўлсада, лекин асосий экспорт маҳсулотлари пахта, олтин, энергия ташувчи маҳсулотлар бўлиб, улар жаҳон бозори конъюнктурасининг ўзгаришини ўта тез сезувчи ва мамлакат riskини ошишига замин яратувчи маҳсулотлардир.

Банк тизимига бўлган ишонч масаласига келадиган бўлсак, бизга маълумки, банкларнинг асосий фаолиятини воситачилик, яъни бир томондан, маблағларни жалб этиш ва иккинчи томондан, кредитлашни амалга ошириш ташкил этади. Республикамиздаги банкларда бугунги кунда маблағларни жалб этишда ҳам, кредитга қобилиятли қарздорларни топишда муаммолар мавжуд.

Республикамиз аҳолисининг айрим қисмида банк тизими иқтисодийётнинг ривожланишига етакчилик қилади, деган фикрлар мавжуд.

Бизнинг фикримизча, иқтисодийтимиз ривожда банк тизими нафақат етакчи, балки кучли имкониятга эга ва кредитга лаёқатли тадбиркорлар етакчилик қилиши, шунингдек, молиялаштириш ва кредитлаштириш тизими ҳам шу тадбиркорлар фаолиятига мувофиқлаштирилиши зарур. Қаерда соғлом, меҳнатсевар, ишбилармон тадбиркорлар бўлмас экан, молиялаштиришга талаб ҳам бўлмайди ҳамда чет эл банкларининг келишига замин ҳам яратилмайди. Ўз ўрнида, банкларнинг мустақиллиги ва эркинлиги кафолатланган бўлиши ҳамда давлат банкларнинг қонун ва низомларга мос келмаётганлигини назорат этиши зарур.

Шунингдек, қимматли қоғозлар бозорининг ликвиддигига эришишимиз зарур, хориж инвестори сотиб олган акцияларини белгиланган вақтда фойдали сотиш имкониятига эга бўлмоғи даркор. Хорижий корхоналарни тугатиш жараёнини ҳам аниқ ва содда тарзда ишлаб чиқиш муҳим аҳамиятга эга.

Юқоридаги бу каби муаммоларни ўз вақтида тўғри англаб ҳал этиш келтирилган айрим таклифларни инобатга олган ҳолда республикамиз иқтисодийотиға, жумладан, банк соҳасига хорижий инвестицияларни жалб этишни тезлаштиради, деган фикрдамиз.

Ўзбекистон минтақаларида кўшма корхоналар очишга чет эл инвестицияларини жалб этишни бундан буён ҳам рағбатлантириш мақсадида Вазирлар Маҳкамасининг Республика минтақаларида чет эл инвестициялари бўлган корхоналарни очиш юзасидан Дастур 459 сонли қарори билан тасдиқланди. Ҳозирги вақтда чет эл сармояларига инвестициялар қўйишнинг турли шакллари таклиф этилмоқда, булар орасида кўшма корхоналар, чет эл сармояси 100 фоиз ташкил этадиган корхоналар очиш, хусусийлаштирилган корхоналар акцияларининг бир қисмини ёки ҳаммасини сотиб олиш таклифлари бор ва х.к., шунингдек, иқтисодийотнинг турли тармоқларида кўпдан — кўп конкрет лойиҳаларни амалга ошириш таклифлари ҳам мавжуд, яъни саноат комплексида, қишлоқ хўжалиги, транспорт, телекоммуникация, қурилиш, соғлиқни сақлаш, сайёҳлик ва шу каби соҳаларда.

1.2. Эркин иқтисодий зоналар мамлакат инвестицион жозибадорлигини оширишни муҳим омили.

Мамлакатни модернизация қилиш ва янгилаш чора-тадбирларини амалга оширишнинг муҳим шарти ва манбаи сифатида фаол инвестиция сиёсатининг амалга ошириш ва хорижий инвестицияларни жалб этиш муҳим аҳамият касб этади. Иқтисодиётимизга жалб қилинган инвестициялар ҳажми йилдан-йилга ортиб бормоқда. Иқтисодиётда изчиллик билан амалга оширилаётган тузилмавий ўзгаришлар ва модернизациялаш жараёни инвестицион фаолликни таъминлади.

Иқтисодиётда таркибий ўзгаришларни янада чуқурлаштириш, корхоналарнинг инвестиция фаолиятини жадаллаштириш, ишлаб чиқаришни модернизация қилиш, техник ва технологик жиҳатдан қайта қуроллантириш дастурларини амалга оширишда хорижий инвестициялар, аввало, тўғридан-тўғри инвестицияларнинг ўрни беқиёсдир. Бунда илғор технологияларнинг татбиқ этиш, янги иш ўрни яратиш ва шу асосида мамлакатимиз иқтисодиётининг барқарор ва бир маромда ривожланишини таъминлаш имконияти яратилди. Ривожланган давлатлар тажрибаси шуни кўрсатадики, чет эл инвестицияси жалб қилишни мазкур давлатларнинг юксак даражада тараққий этишида ҳал қилувчи омиллардан бири бўлган. Қуйида берилган жадвалда жалб қилинган ва жалб қилиниши режалаштирилган хорижий инвестициялар, шунингдек, тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларнинг йиллар бўйича ўзгариш суръати келтирилган (2.2-жадвал).

2.2-жадвал

**2008-2013 йиллардаги давлат инвестиция дастурлари доирасида
тўғридан-тўғри хорижий сармояларни йиллар бўйича ўзгариш суръати
(миллион АҚШ доллари)**

Йиллар	Жами хорижий инвестициялар	Шундан, тўғридан-тўғри инвестициялар
2008 йил	1685,78	1289,53
2009 йил	2705,48	2288,21
2010 йил	2757,43	2370,99
2011 йил	3832,4	3368,4
2012 йил	3277,55	2526,56
2013 йил	3016,7	2180,2

2.2-жадвалидан кўриниб турибдики, 2011 йилда хорижий инвестициялар ҳажми 3832,4миллион АҚШ долларини ташкил этган. Бу кўрсаткич 2010 йилдагидан қарийб 1074,97 миллион АҚШ долларига кўп эканини кўзатиш мумкин. 2012 йилда хорижий инвестициялар ҳажми 3277,55 миллион АҚШ долларини ташкил этган бўлса, шундан 2526,56 миллион АҚШ доллари, яъни 79 фоиздан кўпроғи тўғридан-тўғри хорижий инвестициялардир.

Халқаро молия институтлари ва хорижий компаниялар билан тузилган шартнома ва битимлар асосида 2013 йилда иқтисодиётимизнинг реал

секторига 3 миллиард АҚШ долларидан ортиқ инвестиция киритилиши кўзда тутилди. Шунинг таъкидлаш керакки, бу маблағнинг 2 миллиард 180 миллион АҚШ долларидан ортиғи ёки 72 фоизидан зиёдини тўғридан-тўғри чет эл инвестициялари ташкил этади. (2.3- жадвал).

Бу борада 2013 йил учун ишлаб чиқилган ва 370 дан ортиқ стратегик муҳим лойиҳани амалга оширишни кўзда тутадиган Инвестиция дастури ғоят муҳим аҳамият касб этади. Ушбу мақсадлар учун ажратилаётган 13 миллиард долларнинг 75 фоизини ички манбалар ҳисобидан молиялаштириладиган маблағлар, қолган қисmini жалб этиладиган хорижий инвестициялар ташкил этади. Инвестиция дастурини амалга оширишда Ўзбекистон Тикланиш ва тараққиёт жамғармаси тобора муҳим ўрин тутмоқда. 2013 йилда фақат жамғарма маблағлари ҳисобидан қиймати 780 миллион долларлик 34 тадан ортиқ муҳим лойиҳа, биринчи навбатда, хорижий шериклар билан ҳамкорликда барпо этилаётган объектни молиялаштириш режалаштирилди.

2.3-жадвал

2013 йил давомида жалб қилини режалаштирилган хорижий инвестициялар ва кредитлар (миллион АҚШ доллари)

Кўрсаткичлар	2013 йил
Жалб қилиниши кўзда тутилган хорижий инвестицияларнинг умумий миқдори	3016,7
Давлат инвестиция дастури доирасида	3233,8
Худудий инвестиция дастурлари доирасида	490,0
Шу жумладан, тўғридан-тўғри инвестициялар	2180,2

Сармоясиз тараққиёт йўқ, ишлаб чиқаришни ва умуман, мамлакатимизни модернизация қилиш, техник ва технологик янгилашни инвестицияларсиз тасаввур етиб бўлмайди.

2013-йилда Инвестиция дастурини амалга ошириш доирасида мамлакатимизда 13 миллиард доллар қийматидаги капитал қўйилмалар ўзлаштирилди, бу 2012-йилга нисбатан 11,3 фоизга кўпдир. Ўзлаштирилган капитал қўйилмалар умумий ҳажмининг деярли ярмини, яъни 47 фоизини хусусий инвестициялар – корхоналар ва аҳолининг шахсий маблағлари ташкил етгани алоҳида ётиборга лойиқдир.

Жалб этилаётган инвестицияларнинг асосий қисми – 70 фоиздан ортиғи, биринчи навбатда, ишлаб чиқариш объектларини қуришга йўналтирилди, энг янги замонавий ускуналар харид қилишга сарфланган инвестициялар улуши эса қарийб 40 фоизни ташкил этди.

Умуман олганда, мамлакатимиз иқтисодиётига инвестиция киритиш ҳажми ялпи ички маҳсулотга нисбатан 23 фоиздан иборат бўлди.

Ўзлаштирилган умумий капитал қўйилмалар ҳажмининг 3 миллиард доллардан ортиғини хорижий инвестициялар ташкил этди. Шунинг 72 фоиздан зиёди ёки 2 миллиард 200 миллион доллари тўғридан-тўғри хорижий инвестициялардир.

Мамлакатимизда Тикланиш ва тараққиёт жамғармасининг ташкил этилгани чет ел инвестицияларини жалб этишда кўп жиҳатдан муҳим аҳамият касб этмоқда. Жамғарманинг асосий вазифаси иқтисодиётнинг етакчи тармоқлари ва йўл-коммуникация соҳасидаги стратегик муҳим инвестиция лойиҳаларини хорижий шериклар билан ҳамкорликда молиялашда фаол иштирок этишдан иборатдир.

Жамғарма фаолият бошлаганидан буён ўтган қисқа вақт мобайнида 15 миллиард доллардан зиёд миқдордаги активларга эга бўлган қудратли молия институтига айланди.

Жамғарма ўз маблағлари билан умумий қиймати 29 миллиард доллардан зиёд 86 та стратегик аҳамиятга молик инвестиция лойиҳасини

хамкорликда молиялаштиришда иштирок этмоқда. Фақат 2013-йилнинг ўзида Жамғарма маблағлари иштирокида қиймати 780 миллион доллардан ортиқ бўлган 33 та ўта муҳим лойиҳа амалга оширилди.

2013-йилда Инвестиция дастури доирасида молиялашнинг барча манбалари ҳисобидан умумий қиймати қарийб 2 миллиард 700 миллион доллардан иборат бўлган 150 та ишлаб чиқариш йўналишидаги лойиҳани амалга ошириш ишлари ниҳоясига етказилди. Булар қаторида

-Тошкент иссиқлик электр марказида когенерацион газ турбинали технологияни жорий этиш;

- Жанубий Ўртабулоқ – Муборак газни қайта ишлаш заводи газ қувурини ва компрессор станциясини барпо этиш орқали Сомонтепа ва Жанубий Ўртабулоқ конларини тўлиқ жиҳозлаш;

- «Ангрен» конини модернизация қилиш орқали Янги Ангрен иссиқлик электр станциясининг 1-5-энергия блокларини йил давомида кўмир билан ишлашга ўтказиш;

- «Ангрен» махсус индустриал зонаси ҳудудида «Оҳангарон» подстанциясини реконструкция қилиш;

- «Бекобод семент» очик аксиядорлик жамиятида янги линия қуриш ҳисобидан фаолият кўрсатаётган семент ишлаб чиқариш жараёнини модернизация қилиш;

- “Қуюв-механика заводи” шўба корхонасида металл қуйишни реконструкция қилиш ва бошқа йирик лойиҳалар борлигини алоҳида қайд этиш лозим.

Шу билан бирга, Тошкент ва Наманган вилоятларида замонавий тўқимачилик комплекслари, Жиззах ва Хоразм вилоятларида йигирув ва тўқув, Самарқанд вилоятида спорт поябзаллари ишлаб чиқариш корхоналари ташкил этилди. Озиқ-овқат саноати бўйича 21 та корхонада ишлаб чиқариш модернизация қилинди ва техник қайта жиҳозланди.

Маълумки, биз мамлакатимиздаги ишлаб чиқариш корхоналарини модернизация қилиш ва янгилаш, замонавий инновацияларга асосланган ва

юксак самарали технологияларни жорий этиш бўйича ўз олдимизга катта мақсадлар қўйганмиз. Уларни амалга оширишда керакли имтиёзларга эга бўлган махсус индустриал зоналарни ташкил этиш йўлида охириги йилларда биз кўпгина тажрибаларга эга бўлмоқдамиз.

Бунинг амалий тасдиғини «Навоий» ва «Ангрен» махсус индустриал зоналари фаолияти мисолида кўриш мумкин.

«Навоий» эркин индустриал-иқтисодий зонаси ташкил этилганидан буён унинг ҳудудида умумий қиймати 100 миллион доллардан зиёд бўлган 19 та инвестиция лойиҳаси бўйича ишлаб чиқариш корхоналари ишга туширилди. Жумладан, юксак технологиялар асосида модем ва телевизорлар учун приставкалар, электр энергияни электрон ҳисоблагичлар, юқори кучланишга чидамли кабеллар, иссиқлик ва сув иситиш қозонлари, мобил ва стационар телефон аппаратлари, тайёр дори воситалари ва бошқа турдаги маҳсулотлар ишлаб чиқариш йўлга қўйилди.

2013-йилда махсус зонадаги корхоналар томонидан қиймати 100 миллиард сўмдан зиёд маҳсулот ишлаб чиқарилди ва бу борадаги ўсиш суръати 2012-йилга нисбатан 25,8 фоизни ташкил этди.

«Ангрен» махсус индустриал зонаси ҳудудида қисқа муддатда умумий қиймати қарийб 44 миллион доллар бўлган 5 та лойиҳа асосида энергияни тежайдиган диодли ёруғлик лампалар, турли катталиқдаги мис қувурлар, кўмир брикетлари каби юксак технологиялар асосидаги маҳсулотлар ишлаб чиқариш йўлга қўйилди. Шунингдек, шакар ишлаб чиқариш бўйича янги завод ва бошқа корхоналар ташкил етилди.

Айни шу йўналишда тўпланган тажрибани ҳисобга олиб, ўтган йилнинг март ойида Жиззах вилоятида «Жиззах» махсус индустриал зонаси ташкил этилди. Сирдарё вилоятида бу зонанинг филиали фаолият кўрсатиши кўзда тутилган. Бугунги кунда «Жиззах» махсус индустриал зонаси ҳудудида транспорт, ишлаб чиқариш ва муҳандислик-коммуникация инфратузилмасини жадал ривожлантириш бўйича фаол ишлар олиб борилмоқда.

Хулоса қилиб шуни айтиш жойизки, бугунги кунда иқтисодиётдаги таркибий ислохотларни янада чуқурлаштириш давлат ва хусусий корхоналарни инвестицион фаолиятини янада мустаҳкамлаш, чет эл инвестицияларини туғридан-туғри жалб этиш ишлаб чиқаришни модернизация қилиш, янги иш ўринларини яратишга ва миллий иқтисодиётимизни жадал суръатлар билан барқарор ўсиши учун асосий омил бўлиб хизмат қилади.

Мамлакатимиз ҳудудларининг барқарор иқтисодий ривожланишини таъминлаш Ўзбекистонда юритилаётган иқтисодий-сиёсатнинг муҳим йўналишларидан бири бўлмоқда. Ҳудудларнинг ижтимоий-иқтисодий жиҳатдан ривожланиши, турмуш шароитининг яхшиланиши ҳам бевосита уларнинг иқтисодиёти ривожланиши билан боғлиқ. Мамлакат иқтисодиёти ҳудудлардан таркиб топган бир бутун тизимини ташкил этгани сабабли, унинг ҳар бир минтақасидаги ривожланишни таъминлаш мамлакатимизнинг узлуксиз тараққиётига замин яратади.

Шундай экан, тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларни жалб қилишда мамлакат ва унинг минтақаларида яратилган инвестицион жозибадорлик ва нисбий афзалликлар муҳим ўрин тутди. Айнан ушбу омилларга инвесторлар томонидан алоҳида эътибор берилди. Ҳудудларнинг инвестицион жозибадорлигини аниқлашда турли услублардан фойдаланилади. Уларнинг бир-биридан фарқи инвестицион муҳитини белгилайдиган кўрсаткич ва индикаторларни танлаб олишда намоён бўлади.

Мамлакатимиз олимларининг тадқиқотларига кўра, минтақаларнинг инвестицион жозибадорлик индекси олтига элемент асосида ҳисобланади ва шу бўйича интеграл индекс аниқланади. Олинган маълумотларга кўра, минтақаларнинг инвестицион жозибадорлигини ўрта гуруҳга бўлиш мумкин.

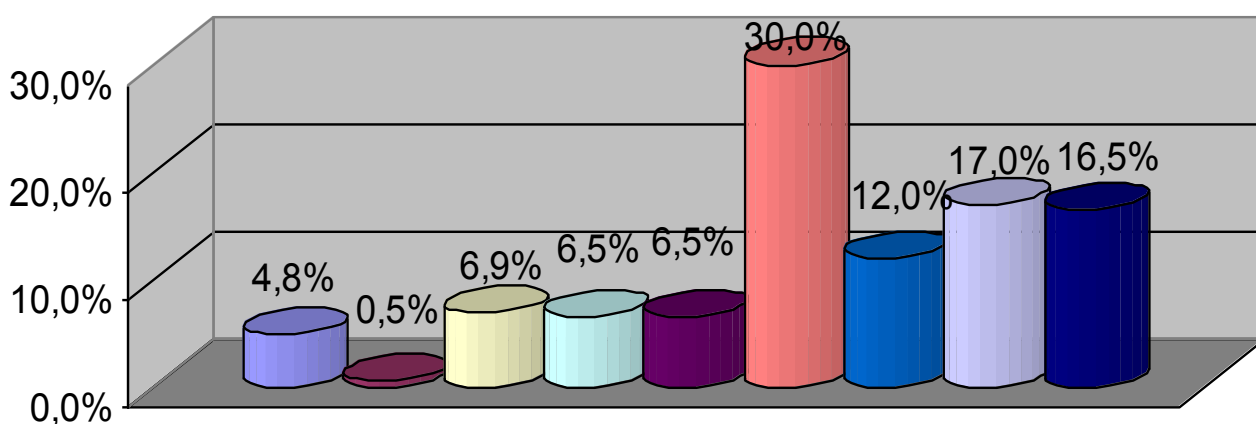
Биринчи гуруҳга Тошкент шаҳри, Тошкент, Қашқадарё, Андижон ва Фарғона вилоятлари киради ҳамда улар инвесторлар учун энг қулай ҳисобланади. (индекс 0,755-0, 347). Инвестицион жозибадорлигига юқори бўлиши ушбу ҳудудларда табиий- иқтисодий салоҳият, инфратузилма, жумладан, транспорт ва ахборот-коммуникация тармоқларининг ривожланиши даражаси юқорилиги билан белгиланади.

Иккинчи гуруҳни Самарқанд, Бухоро, Навоий ва Наманган вилоятлари ташкил этади. (индекс 0,322-0,288). Ушбу ҳудудлар хорижий инвесторларнинг қазиб оладиган ва қайта ишлайдиган корхоналар фаолият кўрсатаётган ига қизиқиши билан белгиланади.

Учунчи гуруҳга нисбатан кам ривожланган ҳудудлар – Хоразим, Сурхондарё, Жиззах, Сирдарё вилоятлари ва Қорақалпоғистон Республикаси киради (индекс 0,284-0,234). Юқорида қайд этилган ҳудудларга хорижий инвестицияларни жалб қилишда давлатнинг иштироки юқори бўлиши лозим.

Мамлакатимизда 2013 йил учун амалга ошириш белгилаб олинган инвестицион дастурда молиялаштиришнинг сезиларли қисми корхона маблағлари (30 фоиз) ҳамда тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларни жалб этиш (17 фоиз) орқали амалга оширилиши режалаштирилган (2..1.-расм)

Тижорат банклари кредитлари ва бошқа қарз маблағлари, аҳоли маблағлари, Тикланиш ва тараққиёт жамғармаси маблағлари ҳисобига 2013 йилда жами инвестиция маблағларининг 29 фоизи тўғри келиши назарда тутилган. Бундан кўриниб турибдики, асосий эътибор корхона маблағлари ва тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар кўламини ошириш ва бунинг натижасида ишлаб чиқаришнинг техник ва технологик қувватларини модернизация қилиш, меҳнат унумдорлигини ошириш орқали аҳолининг юқори даромад олишига эришиш, шу асосда халқимиз фаровонлигини юксалтириш мақсад этиб қўйилган.

- Бюджет
- Суғориладиган ерларнинг мелиоратив ҳолатини яхшилаш фонди
- Бюджетдан ташқари фондлар
- Тикланиш ва тараққиёт фонди
- Хорижий инвестициялар(ҳукумат кафолати остида)
- Корхона маблағлари
- Тижорат банклари кредитлари ва бошқа қарз маблағлари
- Тўғридан - хорижий инвестициялар

2.1-расм. Ўзбекистон Республикаси инвестиция дастурининг 2013 йил учун белгиланган асосий кўрсаткичлари (миллиард сўм).

Ўзбекистон Республикасида иқтисодиётнинг устувор тармоқларини ривожлантириш учун хорижий инвестицияларни жалб қилиш сиёсати мавжуд маблағлардан, вақт ва имкониятлардан самарали фойдаланишга, амалдаги шарт-шароитлардан келиб чиқиб, бойликларни самарали жойлаштириш ва шу йўл билан мамлакатимиз иқтисодиётини юксалтириш, унинг жоҳон иқтисодий тизимига қўшилишини рағбатлантириш йўли билан инвестицияларни иқтисодиётнинг устувор тармоқларига жалб қилишга ҳамда улардан самарали фойдаланишга қаратилган. Бугунги кунда хорижий инвестицияларни жалб қилишнинг бир қанча шакллари мавжуд. Улар қўйидаги чизмада акс эттирилган (2.2-расм).

2.2-расм. Хорижий инвестицияларни жалб қилиш шакллари.

Стратегик хорижий инвесторларни жалб этиш мақсадида мамлакатимизда инвесторларни ўзи учун ҳам, хорижий инвестициялар иштирокидаги корхоналар учун ҳам ноёб кафолатлар тизими яратилди.

Сурғил кони негизда Устюрт газ-кимё мажмуасини қуриш бўйича амалга оширилаётган лойиҳа бунинг яққол далилидир. Бу ерда умумий

қиймати 212 миллион долларни ташкил этадиган ташқи муҳандислик инфратузилмасини барпо этишни давлат ўз зиммасига олган.

“Навоий”- эркин индустриал – иқтисодий зонаси ташкил этилгандан буён бу ерда 12 та корхона қурилиб, фойдаланишга топширилди. 2012 йилда улар томонидан қарийиб 60 миллиард сўмлик маҳсулот ишлаб чиқарилди. Аккумулятор симлари, автомобиль газ баллонлари, телефонлар, модемлар ва Интернет учун қўшимча мосламалар ишлаб чиқариш бўйича 2013 йилда корхоналар ташкил этиш каби юқори технологиялар асосидаги лойҳалар амалга оширилди.

Шу борада тўпланган тажрибани ва Тошкент вилоятидаги ишлаб чиқариш ҳамда ресурс салоҳиятларидан фойдаланиш, Фарғона водийсидаги корхоналар билан барқарор иқтисодий алоқаларни йўлга қўйишнинг келажакдаги муҳим аҳамиятга эга эканини ҳисобга олган ҳолда, “Ангрен” махсус индустриал зонасини ташкил этиш тўғрисидаги қарор қабул қилинган эди. Ҳозирги кунда “Ангрен” махсус индустриал зонаси ҳудудида қиймати 186 миллион долларлик 8 та инвестиция лойиҳаси амалга оширилмоқда. Уларнинг қаторида зарурат ва эҳтиёж баланд бўлган турли тайёр маҳсулотларни ва бутловчи буюмларни ишлаб чиқариш, шунингдек, янги шакар заводини қуриш, тайёр чарм буюмлари ишлаб чиқарадиган комплексни барпо этиш алоҳида ўрин тутди.

Қўлга киритган тажрибамиз шуни тасдиқлаб бермоқдаки, мамлакатимизнинг бошқа минтақаларида ҳам Навоий ва Ангрендаги каби махсус индустриал зоналарни, заманавий логистика тизимлари ва транспорт инфратузилмаларини яратиш бўйича бошланган ишларимизни давом эттириш мақсадларимизга жавоб беради.

1.3. Эркин иқтисодий зоналар: имтиёзлар, ҳуқуқий кафолатлар.

Эркин иқтисодий зоналар: имтиёзлар, ҳуқуқий кафолатлар

Замонавий шароитларда мамлакат иқтисодиёти ривожланишининг муҳим омилларидан бири эркин иқтисодий зоналарнинг яратилиши ва уларнинг самарали фаолият кўрсатиши ҳисобланади. Бугунги кунда дунёнинг қўллаб-қувватлаб мамлакатларида эркин иқтисодий зоналар фаолият кўрсатмоқда. Эркин иқтисодий зоналар дунё талабларига мос бўлган ва жаҳон бозорларида талаб қилинадиган маҳсулот ишлаб чиқаришни таъминлайдиган, замонавий юқори технологияли ишлаб чиқаришларни ташкил этиш учун хорижий инвестициялар, биринчи галда тўғридан-тўғри инвестицияларни жалб этиш бўйича қулай шарт-шароитлар яратадиган, минтақани жадал ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш учун мамлакат ва чет эл капиталли, истиқболли технология ва бошқарув тажрибасини жалб этадиган маконлардир.

Дунё бўйлаб иқтисодий интеграциялашувнинг жадаллашиши кўпгина олимларни эркин иқтисодий зоналарнинг ҳуқуқий тартибга солинишидек, долзарб масала устида илмий изланишлар олиб боришга ундамоқда. Зотан, қайси мамлакат ҳудудида эркин иқтисодий зона ташкил этилса, дастлаб бу ҳудуд энг қулай географик-иқтисодий ҳолатга эга бўлган минтақа ёки мамлакатнинг бир қисмидан танланиб, унда божсиз ёки имтиёзли экспорт-импорт тартиби ўрнатилади. Қолаверса, эркин иқтисодий зона шундай муайян ҳудуд сифатида шаклланадики, унда ҳўжалик юритишнинг мазкур мамлакат учун умумий қабул қилинган режимга ёки тартибга нисбатан имтиёзли режим белгиланади.

Маълумки, кўпгина тадқиқотчи олимлар эркин иқтисодий зоналар тушунчасига турлича таъриф берганлар. Жумладан, Н.В. Смородинскаянинг фикрича, эркин иқтисодий зона-миллий иқтисодий маконнинг бир қисми (географик ҳудуднинг участкаси, минтақа, ҳўжалик фаолиятининг сектори ёки муайян корхонаси) бўлиб, унда мазкур маконнинг бошқа қисмларида қўлланмайдиган имтиёзлар ҳамда рағбатларнинг муайян тизими ўрнатилади ва қўлланилади.

Шунингдек, эркин иқтисодий зоналарнинг ташкилий-ҳуқуқий шакли хусусида фикр юритар экан, С.Г. Овчинникова шундай хулосага келади: "ташкилий ҳуқуқий шакл сифатида ЭИЗ мамлакатнинг аниқ мақсадга йўналтирилган ва ихтисослашган тадбиркорлик фаолиятига эга бўлган, хорижий сармоя ва тадбиркорларни кенг қўламда жалб қиладиган, ишлаб чиқаришни интернационаллаштириш ва махсус норматив ҳужжатлар билан мустаҳкамланган фаолият юритишнинг махсус, иқтисодий механизмларига эга бўлган алоҳида ҳудудни ақс эттиради".

Юқоридаги фикрларга таяниб, мазкур зоналарга қуйидагича таъриф бериш мумкин: эркин иқтисодий зона мамлакат иқтисодиётини комплекс тарзда ривожлантирадиган ва унинг жаҳон иқтисодиётига интеграциялашувини таъминлайдиган, алоҳида имтиёзлар мажмуини ўз ичига олган, ҳуқуқий тартибга эга бўлган, унда чет эл элементи билан мураккаблашган турли ҳуқуқий муносабатлар амалга ошириладиган, давлатнинг иқтисодий –географик жиҳатдан қулай ҳудудида, яъни муҳим транспорт магистралларининг кесишган жойларида, денгиз ва дарё бандаргоҳлари (портлар), халқаро аэропортлар яқинида ташкил этиладиган махсус ажратилган ҳудуд ҳисобланади.

Замонавий адабиётларда эркин иқтисодий зоналарга оид эркин савдо зоналари, концигнация омборлари, эркин божхона зоналари, шунингдек, товарларга ишлов бериш, уларни ўраш-жойлаш, саралаш, сақлаш зоналари, эркин ишлаб чиқариш зоналари агрополислар, тадбиркорлик зоналари, индустриал-иқтисодий зоналар, эркин илмий-техникавий зоналар, технопарклар, минтақавий инновация марказлари, технополислар каби атамаларни учратиш мумкин.

Эркин иқтисодий зоналарнинг самарали фаолият кўрсатиши ва тараққий этишининг муҳим омилларидан бири хорижий инвесторлар ва тадбиркорларга бериладиган имтиёзлар ҳисобланади. Чунки, хорижий сармоядорлар инвестицияларни мазкур

зоналарга киритишдан аввал уларга бериладиган имтиёз ва шартларни қизиқиб ўрганадилар.

Н. Смородинская ва А. Капустин ЭИЗларга хос бўлган имтиёзларнинг тўрт гуруҳини ажратади:

1. Ташқи савдо алоҳида божхона –тариф режимини киритишни, экспорт-импорт божларини камайтириш ёки бекор қилишни ва ташқи савдо операцияларини амалга ошириш тартибини соддалаштиришни назарда тутади;

2. Фискаль имтиёзлар фаолиятнинг конкрет турини ёки тадбиркорларнинг ҳаракатларини солиқли рағбатлантириш билан боғлиқ бўлган меъёрларни ўз ичига олади. Бу имтиёзлар солиқ базасига (фойда, даромад, мулк қиймати ва ҳ.к), унинг алоҳида компонентларига (амортизация чегирмалари, иш ҳақи ҳаражатлари, транспорт), солиқ ставкалари даражасига ёки солиққа тортишдан вақтинчалик озод қилишга тегишли бўлиши мумкин;

3. Молиявий имтиёзлар коммуникациявий хизматларга белгиланадиган паст нархлар кўринишида бериладиган субсидияларнинг турли шакллари. Ер участкалари ва ишлаб чиқариш биноларидан фойдаланганлик учун кредит тўловларини камайтиришни ўз ичига олади;

4. Маъмурий имтиёзлар зона маъмурияти томонидан корхоналарни рўйхатга олиш жараёнлари ва чет эл фуқароларининг кириш-чиқиш тартибини соддалаштириш, шунингдек, турли хизматлар кўрсатиш мақсадида берилади.

Мамлакатимизда эркин иқтисодий зоналар тўғрисида қабул қилинган қарор норматив ҳужжатларда ҳам хорижий ва маҳаллий инвесторларга зарур имтиёзлар берилган. “Эркин иқтисодий зоналар тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Қонунининг 14-моддасида солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар бўйича имтиёзлар кўрсатилган. Мазкур қонунга кўра, эркин иқтисодий зона ҳудудидаги хўжалик фаолияти катнашчилари (юримдик ва жисмоний шахслар) мамлакат инвесторлари ва чет эллик инвесторлар учун тенг шарт-шароитлардан келиб чиққан ҳолда қонун ҳужжатларида белгиланганадиган солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар тўловлар бўйича имтиёзлардан фойдаланадилар.

Ўзбекистон Республикасининг эркин иқтисодий зонасида фаолият юритадиган чет эллик инвесторларнинг ҳуқуқлари ва қонун билан кўриқланадиган манфаатларининг кафолатларини таъминловчи яна бир асосий норматив-ҳуқуқий ҳужжат “Чет эллик инвесторлар ҳуқуқларининг кафолатлари ва уларни ҳимоя қилиш чоралари тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Қонунидир. Мазкур қонуннинг 3-моддасида чет эллик инвесторлар ҳуқуқларининг кафолатлари белгиланган бўлиб, унга кўра, давлат Ўзбекистон Республикаси ҳудудида инвестиция фаолиятини амалга оширувчи чет эллик инвесторларнинг ҳуқуқларини кафолатлайди ва ҳимоя қилади. Шунингдек, мазкур қонунга кўра, Ўзбекистон Республикаси халқаро шартномаларининг амалга оширилишини таъминлашни ҳисобга олган ҳолда фуқаролиги, яшаш жойи, диний эътиқоди, иқтисодий фаолияти қаерда амалга ошираётганлиги, шунингдек, инвесторлар шунингдек, инвестицияларнинг қайси мамлакатга мансублигига қараб чет эллик инвесторларнинг камситилишига йўл қўйилмайди.

Юқорида қайд этилган Қонуннинг 4-моддасида чет эллик инвесторларга бериладиган қўшимча кафолатлар ва уларни ҳимоя қилиш чоралари ҳар бир муайян ҳолда яъни:

-барқарор иқтисодий ўсишни, мамлакат иқтисодиётида илғор тузилмавий ўзгаришлар рўй беришини таъминловчи устувор тармоқларга инвестициялар киритилаётганда;

-республиканинг экспорт имконияти мустаҳкамланиши ва кенгайишини, республика жаҳон хўжалик алоқаларига интеграциялашувини таъминловчи устувор лойиҳаларга инвестиция киритилаётганда;

-амалга оширилаётганда хом ашё ва материалларни қайта ишлашга, истеъмол товарлари ишлаб чиқариш ва хизматлар кўрсатишга, аҳолини иш билан таъминлашга қаратилган кичик тадбиркорлик соҳасидаги лойиҳаларга инвестициялар киритилаётганда берилади.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2008 йил 2 декабрдаги “Навоий вилоятида эркин-индустриал-иқтисодий зона ташкил этиш тўғрисида”ги Фармонида мувофиқ, “Навоий” ЭИИЗ қатнашчилари ер солиғи, мол-мулк солиғи, юридик шахслардан олинадиган фойда солиғи, ободонлаштириш ва ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш солиғи, микрофирмалар ва кичик корхоналар учун ягона солиқ тўлови, Республика йўл жамғармаси ва бюджетдан ташқари мактаб таълими жамғармасига мажбурий ажратмалар тўлашдан озод қилинган, ўз навбатида инвесторлар учун кенг имтиёзлар яратилган.

Шунингдек, “Эркин иқтисодий зоналар тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Қонунининг 12-моддаси товарни олиб кириш ва олиб чиқиш учун божхона божларини бекор қилиш, камайтиришни, экспорт-импорт учун тарифдан ташқари чеклашларни бекор қилиш ёки енгиллаштиришни, товарларни белгиланган тартибда албатта баённомасига киритган ҳолда эркин иқтисодий зонанининг божхона чегараси орқали олиб ўтишнинг соддалаштирилган тартибини назарда тутадиган имтиёзлардан иборат алоҳида божхона тартиботини ўз ичига олади.

Хулоса қилиб айтганда, бугунгикунда мамлакатимизда эркин иқтисодий зоналарнинг самарали фаолият кўрсатиши учун хорижий ва маҳаллий инвесторларга, тадбиркорларга, фирма ва компанияларга кенг имтиёзлар яратиб бера оладиган пухта ҳуқуқий замин яратилмоқда.

2. Боб. Эркин иктисодий зоналар худудларнинг ишлаб чиқариш ва ресурсларидан комплекс фойдаланиш йўналишлари таҳлили.

2.1. Халқаро иктисодий муносабатларнинг интеграциялашуви шароитида Эркин иктисодий зоналарнинг аҳамияти.

Президентимиз маърузасида ушбу вазифа сифатида белгиланганидек, кенг куламли ишловлар ва модернизация йўлини қўллаган билан лавом эътибори борасидаги истиқболли маҳсадларимизни амалга оширишда ҳудудларнинг мўлаланиб ривожланишини лавминлап уларнинг ишлаб чиқариш ресурсларидан осилена фойдаланиш мўлаланиши аҳамият касб этади.

Жаҳон тажрибасидан маълумки, ушбу маҳсит мўлаланиб ривожланишини таъминлаш шунингдек, мамлакатта хорижий инвестициялар оқимини жадаллаштиришнинг самарали усулларида бири бу эркин иктисодий зоналар таъкил этишдир.

Эркин иктисодий зона мамлакатни жадал ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш учун мамлакат ва чет эл капиталини, истиқболли технология ва бошқарув тажрибасини жалб этиш мақсадида тузиладиган, аниқ, белгиланган маъмурий чегаралари ва алоҳида ҳуқуқий тартиботи бўлган махсус ажратилган ҳудуддир. Жаҳон амалиётининг гувоҳлик беришича, бундай иқтисодий зоналар мамлакатнинг яхлит ҳолатида эркин иқтисодий фаолиятининг алоҳида йўналишлари бўлишича рағбатлантирувчи восита бўлиши мумкин. Маҳсадан, эркин иқтисодий зоналар экспорт ва импорти ривожланишини рағбатлантириши мумкин. Хисоб-китобларнинг курадишича, бу каби зоналар воситасида экспортнинг ўсиш даражасини 20 фоизга, фойда нормасини 30 — 35 фоизга ошириш ва маблағ қўйилмадарини 3 йил муллаш ичиди доплат ҳар йил 7 минг 10 миллиард доллар миқдоридаги кенг қамровли хорижий инвестицияларни жалб этиши мумкин.

Таъкидлаш жоизки, иқтисодий глобаллашув шароитида жаҳон миқёсида инвестицияларни жалб этиш борасида қатъий рағбатланиш кураш давом этмоқда. Бундай шароитда ташқи иқтисодий фаолиятни эркинлаштириш, мамлакатимиз иқтисодиётига тугридан-тугри хорижий инвестицияларнинг жалб қилинишини лавминдайлигани кукуй. ижтимоий-иқтисодий ва бошқа шарт-шароитларни такомиллаштириш. хорижий инвестицияларга нисбатан очик, эшиклар сиёсатини уқказиш, маблағларни рағбатланиш маҳсулотлар ишлаб чиқариш билан боғлиқ, йўналишларда жамлаш мўлаланиши аҳамият касб этади.

Мамлакатимизда эркин иқтисодий зона (ЭИЗ)лар воситасида тегишли ҳудудларда халқаро стандартларга мос келадиган замонавий саноат ишлаб чиқариши ва технологияларни жорий этиш комплексларини яратилиши, уларга маҳаллий ва хорижий инвестицияларни кенг куламда жалб этиш кузда тутилади. Бундай ЭИЗларда иқтисодиётимиз эҳтиёжларини қўндириш ҳамда саноат ва илмталаб маҳсулотлар экспортни рағбатлантиришга қўратилган, саноат асосида чуқур қўйта ишлов бериладиган, юқри технологияларга асосланган маҳсулотларни ишлаб чиқариш бўлишича инвестицион лойиҳалар амалга оширилади. Бундан ташқари, ЭИЗлар фан ва техниканинг илғор ютуқларига асосланган технологияларни ишлаб чиқаришга жорий этиш учун ҳам шароит яратади. Бундай маҳсаддаги ЭИЗлар технопарклар қўйилишида ташкил этилиши мумкин.

Умуман олганда, Ўзбекистонда ЭИЗларни ташкил этиш инвестицион ва тадбиркорлик фаолигини оширишга хизмат келади ва бу маҳсадга қўйидаги чора-тадбирларни амалга ошириш оқилоли эришилади:

- ҳукумат институтлари ва улар томонидан чиқарилаётган қарорлар, жумладан, инвестиция ва тадбиркорлик фаолиятини тартибга солинадиган ҳуқуқий-меъёрий ҳужжатларга нисбатан ишончли ортириш;
- бизнес юритиш инфратузилмасини ривожлантириш;
- бизнесга маъмурий-бюрократик юк даражасини камайтириш;
- мулкни тасарруф этиш, унга эгаллик қилиш ва ҳдшоа этиш ҳуқуқи борасидаги меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатларни такомиллаштириш;

— инвестиция ва тадбиркорлик фаолиятини узок муддатли баркарор амалга оширишни ҳукукий кафолатлаш.

Ўзбекистан Республикаси Президенти Ислом Каримовнинг 2008 йил 2 декабрдаги „Навоний вилоятида эркин индустриал-иқтисодий зона ташкил этиш тўғрисида“ги ПФ-4059-сонли Фармони юртимизда ишлаб чиқариш потенциалини янада мустаҳкамлаш, транспорт ва ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш, юқори технологияларни куллаш, хорижий инвестицияларни жалб этишга замин яратади.

Жаҳон ҳужалигида эркин иқтисодий зоналар. Ж ахон ҳужалигида ҳрзирги кунда турли қурилишдаги 2000 дан ортиқ; ЭИЗлар фаолият қурсатмокда. Жумладан, уларнинг 400 таси эркин савдо ҳудуди, 400 таси илмий ишлаб чиқдриш ҳудуди, 300 таси ишлаб чиқдришга ихтисослашган экспорт ҳудуди, 100 таси эса махсус ҳудудлардан (оффшор марказлар, рекреация ҳудудлари, экологик-иқдпсодий ʼудудлар ва туристик ҳудудлар) иборат. Оффшор марказларда жаҳрн депозитларининг учдан бир қисми тупланган булиб, бу депозитлар ҳ,ажми 2005 йилда жаҳрндаги товарлар айланмасининг 10 —25 фоизини ташкил этди (5.1.1-жадвал).

Эркин иқтисодий зоналар қурсатқичларининг усиш динамикаси

1970 йил	2009 йил	
30 та мамлакатда мавжуд	120 тадан қупрок, мамлакатда мавжуд	
80 та эркин ҳуцуд	2000 дан ортиқ эркин ҳудуд*	
Экспортнинг умумий ʼажми 4 миллиард АКД1 доллари	Экспортнинг умумий ʼажми 600 миллиард АКД1 доллари	
Иш уринлари — 1 миллион	Иш уринлари — 50 миллиондан ортиқ	

* сони 1000 дан ортиқ булган ҳудуд-корхоналар киритилмаган.

Оффшор ҳудудларнинг асосий қлсмон АКДШа жойлашган булиб, 1996 йилда уларнинг сони 300 дан ортиқ; булган. 100 га яқин оффшор ҳудудлар Рарбий Европада жойлашган булиб, уларнинг 150 дан ортиги ривожтанаётган мамлакатлар ҳ_иссасига тўгри келади. ЭИЗларнинг тез ривожланишининг асосий ҳусусиятларидан бири уларда (70-йилларда атиги 10 та ЭИХ, ташкил этилган булса, 80-йилларнинг бошларида 50 та, 90-йилларнинг бошида эса 300 га яқин ЭИХ фаолият қурсата бошлаган) яратиб берилаётган қулай имкониятлардир.

Бу имкониятлар ҳ,ар иккала томон учун қурилиш. саноат ва бошʼа кенг қуламдаги ишларни ривожлантиришда қул келади. Масалан, чет эл ишбилармонларига ЭИЗлар янги ишлаб чиқ,ариш воситаларини сотиб олиш ва янги корхоналарни қуриш учун катта миедорда капитал қуйилмаларни сарф этиш имкониятини тупшради.

Шу билан бирга, бу ҳудудларда истик,болли лойиҳдтарни ʼисʼа муддатда мукаммал бажариш учун зарур шарт-шароитлар яратилади. Ишбилармонлар учун ишлаб чиқдрилган маҳʼулотни узлари учун маъқул булган баҳрларда сотиш ва ҳдттоки чет элларга экспорт қсилит имкониятлари ʼам тутилади.

Агар ЭИЗларда қ,айд этилган корхоналар сони 1995 йилда 147500 тани ташкил этган булса, 1996 йилда 123981 та, 1997 йилда эса 1089268 тага етган эди (5.1.2-жадвал).

Жаҳондаги ЭИЗларда фаолият курсатаётган корхоналарнинг ўсиш динамикаси

№	Мамлакатлар номи	И^айд этилган корхоналар сони (1996 йил)	Сунгги уч йил моба йнидаги ўсиши, фоиз х,исобида	Корхоналар сони (1997 йил бошига)	Сунгги уч йил моба йнидаги ўсиши, фоиз ^исобида
1.	Британ-Виргин ороллари	43000	48,2	208000	100
2.	Ирландия	16000	14,3	150000	36,4
3.	Панама	15201	1,7	337004	20
4.	Багам ороллари	12000	33,3	50000	127,3
5.	Мэн ороли	5776	16,3	38536	20,5
6.	Кипр	4400	89,9	26900	136,9
7.	Люксембург	3600	1,8	55000	17,5
8.	Кайман ороллари	3565	14,7	38716	39,6
9.	Гибралтар бугози	3260	6,8	59600	17,3
10.	Лжерси	3100	1,3	30500	8,2
11.	Терке ва Кайкос	3000	56,6	15000	36,4
12.	Нидерландия-Антиль	2200	10,0	22500	18,4
13.	Маврикий	1550	219,6	4550	574,1
14.	Гернси	1448	6,5	14550	3,8
15.	Белиз	1430	104,3	4810	270,0
16.	Барбадос	1293	546,5	12804	1064,0
17.	Антигуа	1000	33,3	5500	120,0
18.	Бермуд ороллари	988	28,6	8659	19,0
19.	Мадейра	600	50,0	2210	84,2
20.	Гонконг	570	26,7	4429	34,2

⁹⁷Холиқулов А.Р. Эркин иқтисодий зоналар: назарий асослари ва жаҳрн тажрибаси. Т.: ЖИДУ, 2002. — 15-бет

Юкоридаги жадвал маълумотларидан кўриниб турибдики, 1996 йилда Британиянинг Виргин оролларида 43 минг корхона қайд этилган бўлса, 1997 йилда эса уларнинг сони 20800 тага етган. 1996 йилда қўйилган корхоналар кейинги уч йилга нисбатан 48,2 фоизга ўсган бўлса, 1997 йилда эса 100 фоизга ўсган. Худди шундай ўсиш динамикасини бошқд катор мамлакатлар мисолида ҳам кўриш мўмкин.

Эркин иқтисодий зоналарнинг асосий турлари. Эркин иқтисодий ҳудудларни таснифлаш бўйича турли ёндашувлар мавжуд. Мае алан. А.Холиқулов фикрича, жаҳрн ҳужалигида эркин иқтисодий ҳудудлар маъмурий бошқариш тизими ва шунингдек, молиявий х;амда моддий-техник таъминланишига кўра қуйидаги турларга бўлинади:⁹⁸

— ташқи савдо ҳудудлари. Бундай ҳудудларга эркин божхона ҳудудларини, эркин савдо ҳудудларини, консигнация ҳудудларини киритиш мўмкин;

— функционал ҳудудлар. Бундай ҳудудларга юрри техник-технологик ҳудудларни, тадбиркорлик ҳудудларини, агрополис ҳудудларини, экспорт-импорт учун ишлаб чиқариш ҳудудларини, эркин саёхат ҳудудларини, банк ва оффшор ҳудудларни киритиш мўмкин;

Жаҳон иқтисодиётида ЭИЗлар таснифи

Чизма бор

5. 1. 1-расм. Жаҳон иқтисодиётида эркин иқтисодий зоналарнинг таснифи

— эркин и к'гисодий - и нте гран и я худудлари. Бундай худудларга биргаликда хямкорлик килиш худудларини киритиш мумкин:

— хатцаро мицёсда ташкил этилган махсус худудлар.

Купчилик адабиётларда эркин ицтисодий худудлар халцаро майдонда хужалик их- тисослиги буйича, биринчидан, эркин савдо худудлари. иккинчидан, саноат ва ишлаб чикариш худудлари га. учинчидан. техника ва технологиями жорий этиш худудларига, туртинчидан. хизмат курсатиш худудларига, бешинчидан. комплекс худудларга булинади. ЭИХларни ташкил этиш турларига цараб эса. биринчидан, территориал худудлар, иккинчидан. махсус тартибот худудларига булиш мумкин (5.1.1-расм).

ЭИ%лар асосий турларининг хусусиятлари. Жахон иктисодиётида ЭИХларни ташкил этиш ва уларни ривожлантиришнинг жахон тажрибаси шунинг курсатмоцдаки, халкдро ицтисодий муносабатлар тизимининг жахон бозорига чукур интеграциялашуви билан бокпик, булган худудлар (эркин савдо, экспорт саноати. божхона худудлари ва бопщалар) билан бир кдторда маълум бир ишлаб чикариш тармоцларига эга булган махсус худудлар \ам фаолият курсатади. Масалан, ицтисодий цолок, районларни ривожлантиришни (саноат- лаштиришни) куллаб- кувватлайдиган худудлар шулар жумласидандир. Шунинг учун хам эркин ицтисодий ХУДУДДЗР узининг яратилиш сабаби ва мацеадлари билан бир-биридан ажралиб туради. Дархацицат, АКЖ! каби жахоннинг ривожланган мамлакатларида эркин ицтисодий худудлар, асосан, депрессив (ицтисодий тушкунликка тушган) районларда кичик ва тадбиркорликни ривожлантиришга йуналтирилган худудий сиёсатни амалга ошириш учун ташкил этилган. Бундай худудларда тадбиркорларга (кичик ва урта тадбиркорларга) мамлакагнинг бошца худудларига нисбатан кагга эркинлик ва молиявий имтиёзлар берилади. Аммо бу дастурлар хорижий капитадларни жалб этишга царатилмаган (5.1,3-жадвал).

Турли сохаларда фаолият курсатаётган ЭИХлар

Сохалар	Махсус ХУДУД
Нефть-кимё худуди	Мап Та Фут худуди (Таиланд)
Молия хизматлари худуди	Лабуан Оффшор молия маркази (Малайзия)
Технологик парклар	Сингапур илмий парки
Эркин савдо худудлари	Логистика парки (Чехия Республикаси)
Эркин аэропорт худуди	Куала-Лумпур аэропортидаги эркин хулуд
Туристик худуд	Барё ороли (Колумбия)

Ривожланаётган мамлакатларда хам ЭИХлар худди шундай мацеадларда ташкил этилган булиб, бу ицтисодий колок, худудларнинг ривожланааиган худудларга айланишини таъ- минлайди. Аммо саноати ривожланган мамлакатлардан фарцли равишда ушбу мамлакатларда ЭИХларни я рати ш дан асосий мацеад хорижий капитадларни ке игрок, жалб цилишга царатилгандир,

2.2. «Навоий» эркин индустриал-иқтисодий ҳудудини
ташkil этишнинг шарт-шароитлари.

**2.2. “Навоий” Эркин иқтисодий зонасини ташkil этишнинг табиий –
иқтисодий хусусиятлари**

Узбекистон ишлаб чиқарувчиларининг халқаро савдо-иқтисодий муносабатларга тобора чуқур интеграциялашиб бориши нафақат ички бозорда, айти вақтда хорижда ҳам, айниқса, 300 миллион аҳолига эга булган, Узбекистон билан эркин савдо ҳудуди урнагилган МДХ давлатларида ҳам харидоргир маҳсулотлар ишлаб чиқаришни узлаштиришни рағбатлантиради.

Ишлаб чиқариш салоҳиятини ошириш, инновацион технологияларни жорий қилиши ва жаҳон бозори талабларига жавоб берадиган товарлар турларини узлаштиришни тез-лаштириш мақсадида Узбекистон Республикаси ҳукумати томонидан мамлакатимизда биринчи марта Навоий вилояти ҳудудида алоҳида маъмурий марказга эга булган „Навоий“ ЭИИЗни ташkil этиш тугрисидаги қарорни қабул қилишда юртимизнинг йирик минтақавий бозорлари: Жануби-шарқий Осиё, Марказий ва Шарқий Европа, Яқин Шарқ ва МДХ мамлакатларининг қулай савдо йуналишларининг кесишиш нуқтасида жойлашгани қал қилувчи омил ролини уйнади. Навоий шаҳри аэропорти базасида халқаро транспорт логистика марказини яратиш учун қулай шароитларнинг мавжудлиги бу ерда янги рақобатдош маҳсулотларни тайёрлаш ва уларни

Мамлакатимиз	1000	километр	га	қисқаради.	Шунингдек.	авиакатновлар	вакти
1,5	соатга,	ёқилги	сарфи	15	тоннага	камаяди.	
Навоий		аэропорти		базасидаги		халқаро	
транспорт	хабини	яратиш	дасгури	до	и	рас	и да
Ўзбекистон		ва	Жанубий		Кореянинг	„Ко-	
реан	Эйр"		компанияси		урласида	узок	
датли	шартномани		имзолашда		ушбу	шарт-	
шароитлар	1000	олинган.	Халқаро	юқлар	транзитининг	деярли	
ярми	Навоий	шахридан	4		километр	узок-	
ликда	жойлашган		темир		йул	магистрالي	
орқали	амалга	оширилади.					

Навоий оркали Жанубий Эрон ва Туркиянинг портларига, шунингдек, Фарб ва шимол томондан Кора ва Болтик денгизлари портларига чикадиган барча асосий темир йул грассалари утган. Хитойдан Европагача булган энг киска темир йул маршрути >^ам Навоий оркали утган. Гошгузар— Бойсун— Кумкургон" темир йулини ишга тушириш оркали Афғонистон, Покистон, Хиндпсгонга чикадиган энг киска транзит алокани урнатиш мумкин.

Хозирги пайтда ша'арни куйпдаги магистрал темир йуларга бомаш учун аэропорт якинида курилиш ишдари олиб борилмокда:

— шимоли-гарбий йуналишда - Учкудук— Нукус— Волгоград (Россия) оркали Европа мамлакатлари га чикиш:

— шаркий йуналишда — Самарканд—Тошкент—Душлик оркали Хитой ва Жануби-шаркий Осиё мамлакатларига чикиш:

— жанубий йуналишда — Бухоро—"Гуркманистон—Бандар Аббос (Эрон) оркали Якин Шарк ва Форс курфази мамлакатларига чикиш.

Бундан ташкари. 2007 йи.лда ишга туширилган Тошгузар—Бойсун—Кумкургон демир йули Навоий шаҳри темир йул разъездига якин булиб, жанубий йуналиш буйича Афғонистон, Покистон.

чикиш	имконини	беради.	Хиндистонга	бевосита	„Е-40"	г\дрилан-т\три
магистралига	якинлиги	энг	киска	пул	билан	
Европа	ва	Хитойга	кушидиш	имконини		
беради.	шунингдек.	бу	ердан	утадиган	темир	
йулар	оркали	Марказий	Осиё.	МДХ.		
Жануби-шаркий	Осиё.	Якин	Шарк	ва	Форс	

курфази бозорларига кириш имконини беради. Хитой - Европа йуналишида Навоий халқаро логистика марказита" унчалик узок

булмаган масофада утган „Е-40" автомобиль магистралаи орқали юк ташувлари Хитой — Россия чегараси орқали утадиган йуналишга нисбатан 1000 километрга яқин. Бу транспорт харажатларини ҳдир бир автомобиль ҳисобидан 800 долларга ҳисқартиради. Тошкентдан Бандар Аббос портигача йулни контейнерли поезд 7 суткада. Тошкентдан Техрон орқали Истан- булга эса 10 суткада босиб утади. Бу курсаткич Ўзбекистонни четдаб утишдаги вақтга нисбатан 2 бараварга тезроқ.

Мавжуд транспорт, энергетика ва инженерлик коммуникациялари ҳудудга хорижий инвестицияларни самарали жалб эғишга. шунингдек. саноатнинг бошқа тармоқлари, жумладан, табиий ресурсларни ва ҳишлоқ ҳужалиги ма, \сулоқларини ҳайта ишлашни ривожлантиришга туртки беради.

3. Навоий вилоятининг истиқболли географик жойлашуви. Вилоят республика ҳудудининг 25 Ҳоизини ташқил этади. Навоий ва у билан куш ни булган Бухоро, Самарканд ҳамда Қашқадарё вилоятлари Ўзбекистоннинг жадал ривожланаётган ҳудудларидан ҳисобланади. Ушбу вилоятлар жалб этилган хорижий инвестициялар уажми ва прогноз курсаткичлари буйича мамлакатимизда етакчи уриндарни эғаллайди. Навоий ва ундан 150 километр узоқликда жойлашган Самарканд ва 110 километр узоқликда жойлашган Бухоро вилоятлари халқаро бизнес ва туризмнинг \удулий марказлари сифатида кжори салоҳиятга эға.

Туризм жақоннинг куплаб давлатларининг миллий иқтисодиётининг ривожланишида муҳим роль уйнаб келмоқда. Навоий вилояти, гарчи Самарқанд, Шаҳрисабз, Бухоро, Тошкент, Хива, Қарши ва Термиз каби шақарлардан бир неча юз километр узоқликда жойлашган булса- да, муқим халқаро туристик марказлардан бири ҳисобланади. Тарихий ақамиятга эға булган куплаб ёдгорликларни (Қармана. Нурота, Сармишсой қадимги ёдгорликлари ва бошқалар) ва дам олиш зоналарининг (Янгиқазгон дам олиш ҳул зонаси, Хайдаркул дам олиш зонаси ва \оқазолар) мавжудлиги куплаб туристларни узига жалб ҳилиш имконини беради.

4. Навоий ва унга чегарадош вилоятларда мавжуд минерал ҳом ашё базаси. Бухоро, Самарканд ва Қашқадарё вилоятлари йирик минерал ресурс захираларига эға булиб. улар курилишда ишлатиладиган мармар, гранит, оқактош, бур ва бошқа ҳом ашёлар (Самарқанд вилояти); табиий газ, графит, безак тошлари, оқактош, силикат, бетон ва ғнуйт ишлаб ҳиқариш учун керак буладиган цум қонлари (Бухоро вилояти); нефть, табиий газ қонлари, цора ва рангли

металлургия учун зарур булган рудали ва рудасиз цазилма конлари, чинни ва керамика хом ашёси. бентонит тупроп-и ва глауконит захиралари ва бошцалардир.

Олтин, вольфрам, мис, цургошин ва рух, алюминий, сурьма, тошкумир, ёнувчан сланец ва олтингугуртнинг истицболли рудатари куринишидаги захиралар цам разведка цилинган (Дашцадарё вилояти).

Ўзбекистон Республикасининг минерал хом ашё ресурсларининг асосий захираси Кизил кум минтацасида жойлашган. Марказий 1<0изилцум худудида каолиннинг 50 дан ортиц тури борлиги аницланган булиб, унинг захираси 240,8 минг тоннани ташкил этади. Лангар фойдали цазилма конлари ёнувчи сланец, доломит, оцактош, дала шпати каби фойдали цазилма бойликларга бой булиб, захираси 9.2 миллион тоннани ташкил этади.

Навоий вилояти худудида кенг кул а мл и разведка-цидирув ишлари олиб борилиши натижасида Ловилакон (Конимех тумани) ва Тузцудуц (Учкудуц тумани) каби йирик туз конлари борлиги аницланди. Вилоят худуди курил и ш материалларига (ФоЗгон ва Нурота мрамари, Лангар ва К^орасой гранити ва габроси. Азлартол ва К^орасой гранит тошлари, волостонит ва бошцалар) цам бойдир.

5. Малакали кадрлар ва интеллектуал салотицят, ацолининг юз фоизли саводхонлиги, нисбатан арзон ишчи кучи, жацон стандартларига тулиц жавоб берадиган таълим тизими. **Ўзбекистоннинг тарихан шаклланган юцори илмий мактаби. академик ва илмий-текшириш** институтларининг кенг тармот инновацион ишланмаларнинг ривожини рагбатлантиради. Мамлакатимизда хар йили хорижий ва махдллий ихтирочилар иштирокида инновацион технологиялар ярмаркалари утказиб турилади.

„Навоий“ эркин индустриал-иктисодий зонасида келажак технологиялари, янги ресурс ва энергия ни тежайдиган технологияларни жалб килиш йул и билан кейинги 20—30 йил ичида долзарб булиб коладиган экологик тоза, замонавий, диверсификацияланган саноат базасини яратиш имконияти мавжуд.

Хакикатан хдм, эркин индустриал иктисодий зонада ишлайдиган инвесторлар учун етарли инновацион лойицалар мавжуд. Бугунги кунда мамлакадимиз илм-фани саноатдаги технологик жараёнлар, курилма ва материаллар, био- ва нанотехнологиялар, ахборот технологиялари ва дастурий таъминот, тиббиёт ва тиббий техника, кишлок хужалиги ишлаб чикаришига жорий этишга тайёр булган унлаб ишланмаларни таклиф килмокда. Бу эса, уз навбатида, Ўзбекистонда исталган замонавий ва мураккаб технологияларни эгаллаш ва жорий этиш мумкинлигининг тасдигидир.

Навоий вилоятида хорижий инвесторларнинг кириб келиши учун барча имкониятлар мавжуд. Мамлакатимизда инвестиция мухдггини янада яхшилаш, хусусийлаштириш, ишлаб чикаришни модернизация килиш, техник жцатдан кайта жицозлаш ва реконструкция Килиш, ортикча ишчи кучи мавжуд булган минтакаларимизда янги иш жойларини яратиш дастурларини амалга оширишда т\`тридан-тугри хусусий хорижий инвестицияларни кенг жалб этиш, шунингдек, хорижий инвесторлар учун ишончли ^укукий \имоя ва кафолатларни таъминлаш максатида Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2005 йил 11 апрелдаги „Тугридан-тугри хусусий хорижий инвестицияларни жалб эдишни рагбадландириш борасидаги кушимча ч ора-тадбирлар тугрисида“ги ПК,3594-сонли К^арори кабул килингани му^им ахдмият касб этмокда.

Бу, аввало, хорижий инвесторлар иштирокида йирик ишлаб чикариш корхоналарини куриш имкониятини бермокда. Хозирги кунда вилоят хужалигида хорижий инвесторлар ёрдамида курилган 40 дан ортик корхона фаолият курсатиб турибди. АК,Ш, Панама, Хитой, Россия ва Украина инвесторлари иштироки билан к^ртшган корхоналарнинг асосий кисми Навоий ва Зарафшон ша\арларига тугри келади. Фаолияд курсатаётган корхоналарнинг асосий кисми озик-овкат саноатига (7 та), кимё саноати (6 та), транспорт ва алока тармоги (5 та), курилиш материалларини ишлаб чикариш саноати (6 та), машинасозлик (4 та), енгил саноат (4 та), савдо (3 та), рангли металлургия (2 та), кишлок хужалиги со^асидаги (1 та) саноат тармок^ларига т\`три келади.

Юкорида кайд этилганидек, Навоий вилоятининг инвестицион мавкеини (имижини) курсатадиган устувор омиллар куйидагилардан иборад:

— транспорт йуллерининг (автомобиль, темир йул ва ҳаво йуллари) ривожлангани ва замонавий алоқа телекоммуникация воситалари билан таъминлангани;

— энергетика бозорининг мавжудлиги;

— индустриал кадрлар салоҳиятига эга экани;

— қулай ижтимоий-иқтисодий ва маданий, шунингдек, туристик муҳитнинг мавжудлиги;

— ижтимоий-сиёсий шарт-шароитларнинг барқарорлиги;

— шаҳар аҳолисининг юқори гулов имкониятларига эга экани;

— инфратузилмани ривожлантириш ва, шунингдек, инвестицион фаолиятни қўллаб-қувватладиган имкониятларнинг мавжудлиги ва бошқалар.

Навоий вилоятини иқтисодий ривожлантириш ва инвестицияларни жалб қилишнинг асосий йўналишлари қўйилган:

— қайта тиклаш, мавжуд корхоналарни техник жиҳозлаш ва қўлга келтириш, янги маҳсулотларни ишлаб чиқариш, комплекс иқтисодий чора-тадбирларни қўриш;

— вилоятда ҳом ашё ва саноат маҳсулотларини ишлаб чиқаришни қўллаб-қувватлаш, янги корхоналар қўриш;

— минерал ҳом ашё ва сув ресурсларини ўзлаштираш ва қўлга келтириш ва бошқалар.

Ўзбекистонда Инвестиция дастури доирасида 2010 йилдан 2020 йилгача бўлган даврда амалга оширилган бўлса, „Навоий“ эркин иқтисодиёт зонаси ҳудудда хорижий инвесторлар билан эришилган битимлар доирасида 19 та инвестиция лойиҳасини амалга оширишга қўрилган. Ана шу лойиҳалар доирасида жамъан бозорида харидорғир бўлган замонавий маҳсулот ишлаб чиқарадиган 12 та корхона қўйилганга қўйилган. Навоий кон-металлургия комбината. „Навоийазот“ компаниясининг бир қатор янги объектларини барпо этиш ишлари ва бошқа лойиҳаларни амалга оширишга қўрилган.

Навоий	шаҳри	аэропорти	базасида	эркин	иқтисодий-
индустриал	зонани	ташқил	қилиш	қилиш	концепцияси
инновацион-индустриал,	транспорт-логистика				ва
ижтимоий-рекреацион		комплексни			ташқил
этишга	асосланган.	Яратилаётган	индустриал	ЭИИЗ	комплексиди
махаллий	ҳом	ашёга	асосланган	хорижий	бозорда
рақобатдош	ишлаб	чиқаришни	ташқил	қилиш	
режалаштирилган.	Мавжуд	ҳом	ашё	потенциали	
йирик	номенклатурада	тайёр		махсулотларни,	
айниқса.	гуцимачилик,	тиқув	ва	чарм-пойабзал	
товарлари,	озиқ-овқат	махсулотлари,		қимёвий,	
нефть-қимё.	фармацевтика,	қўрилиш,		шунинг-	
дек,	электротехника,	телекоммуникация	ва	ма-	
шинасозлик	маҳсулотларини	ишлаб		чиқариш	
имкониятини беради.					

Инновацион технологияларни қўллаш ва ишлаб чиқаришни автоматлаштириш натижасида экологик жиҳатдан тоза ва энергияни тежайдиган ишлаб чиқаришни йўлга қўйиш мумкин.

Ишлаб чиқариш комплекси Навоий шаҳрига яқин бўлган 564 гектар майдонда 21 та кластерга бўлинган қолда қўйлаштирилган.

Мутахассисларнинг ҳисоб-қитобларига қараганда, давлатимиз ҳукумати томонидан амалга оширилаётган чора-тадбирлар натижасида 40 тага яқин лойиҳа бўйича 900 миллион долларлик хорижий инвестицияларни жалб этиш имконияти мавжуд. Мазкур лойиҳалар доирасидаги ишлаб чиқариш корхоналари тўда қўвват билан ишлашга ўтганида ўлар томонидан 1,5 миллиард доллардан зиёд экспортга йўналтирилган маҳсулот ишлаб чиқарилади. Яқин келажакда эса ишлаб чиқарилаётган лойиҳалар сони 100-120 тага етқизилади. **Натижада “Навоий” ЭИИЗда ички ва ташқи бозорда юқори талабга эга бўлган 5,5 миллиард долларга яқин маҳсулот ишлаб чиқарилади.**

“Навоий” ЭИИЗ махсус иқтисодий ҳудуднинг барча классик функцияларини-янги технологияларни, инвестицияларни жалб қилиш ва бошқаларни бажаради.

ЭИИЗ „усиш нуктастГ'нинг локомотивини ташкил этиб, умуммиллий масштабда иқтисодий модернизация жараёнларига жиддий таъсир курсатади.

„Навоий“ ЭИИЗнинг ташкил этилиши Навоий вилоятининг бир тармокли тараккиётини бартараф этиш имконини беради. Хозирги кунда бу ерда тоғ-металлургия тармоги яхши ривожланган. Аммо ҳдр қандай конлар ҳдм одатда тугайди. Стратегик тараккиёт дастури асосида 20—30 йилдан сунг видоягдаги мавжуд тармокдар атрофида янги соҳаларни ярадиш оркали ҳудуднинг индустриал-инновацион тараккиёт салоҳияти янада ошади.

„Навоий“ ЭИИЗда саноатнинг машинасозлик, сданоксозлик тармокдарини ривожлантириш учун барча имкониятлар мавжуд. Минтакада фойдаланилмаётган катта кремний захираси мавжуд булиб, унинг негизида куёш батареялари учун кремний пластиналарини ишлаб чиқарадиган корхона ташкил қилиш мумкин. Бунинг учун факат замонавий техника ва технологияларни олиб келиш керак. Маъллий хом ашёга асосланган замонавий туқимачилик тармогини, озиқ-овқат маҳсулотларини, шунингдек, қурилмалар ва материалларини ишлаб чиқаришни йўлга қуйиш мумкин.

„Навоий“ ЭИИЗда ишлаб чиқаришнинг асосий йўналишлари. „Навоий“ ЭИИЗдаги хужалик субъектларининг асосий хужалик фаолияти юқори технологик рақобатдош хорижий асбоб-ускуналарни, техникаларни, технологик линиялар ва моделларни, инновацион технологияларни ишлаб чиқаришда қўллаш оркали жаҳон товарлар бозорига кенг доирадаги рақобатдош маҳсулотлар етказиб берадиган, технологияларга асосланган ишлаб чиқаришни дашқил эдишдан иборат.

„Навоий“ ЭИИЗ ҳудудида саноатнинг барча тармоқларида хом ашёдан то тайёр маҳсулотгача бўлган ишлаб чиқариш жараёнини ўзида тулик ақс эттирадиган саноат комплексини яратиш учун барча шарт-шароитлар яратилмоқда.

„Навоий“ ЭИИЗни ярадиш концепцияси ва усдувор йўналишлари асосида „Навоий“ ЭИИЗда қуйидаги дармок ва йўналишларда корхонадар жойлаштирилмоқда:

- электротехника маҳсулотларини ишлаб чиқариш;
- телекоммуникация ускунадарини ишлаб чиқариш;
- машинасозлик, асбобсозлик ва ишлаб чиқаришнинг даркибий қисмларини ишлаб чиқарадиган комплекс корхонадар:
- диверсификация асбоб-ускуналари ва дори маҳсулотларини ишлаб чиқариш;
- озиқ-овқат маҳсулотларини қайта ишлаш ва қайта қилиш;
- пластик ва полимер маҳсулотларни ишлаб чиқариш.

„Навоий“ эркин индустриал-иқтисодий зонаси дашқил этилганидан бўён бу ерда 12 та корхона қурилиб, фойдаланишга топширилди. 2012 йилда улар томонидан қарийб 80 миллиард сумлик маҳсулот ишлаб чиқарилди.

„АгроФреш“ корхонаси „Навоий“ эркин индустриал-иқтисодий зонасида биринчилардан бўлиб очилган қўшма корхоналар сирасига қиради. Ушбу янги корхона „Марказ- саноатэкспорт“ ГАВК ва Бирлашган Араб Амирликларининг „Kefaya General Trading Co“ компанияси ҳдмқўллитида ташкил этилди. Қўшма корхона Италиянинг 3000 тонна мева- сабзавот маҳсулодини саклаш имконини берадиган, ҳдротат газ оркали бошқариладиган музлатиш ускуналари билан жиҳазланган. Лойиҳанинг умумий қиймати 5,03 миллион долларни ташкил этади. Бу ерда йиғирмадан ортиқ янги иш ўрни яратилди. Корхона маҳсулотининг қарийб 50 фоизи экспортга чиқарилади.

„Ўзбекделеко“ акциядорлик компанияси ва Сингапурнинг „Servetechno Pte.Ltd“ компанияси ҳдмқўллигида дашқил эгидган „Telecom Innovations“ қўшма корхонаси рақамли телевидение учун йилига 50 минг дона приёмник ишлаб чиқаради. Лойиҳанинг умумий қиймати 1,6 миллион долларни дашқил қилади. Янги корхона 30 нафардан ортиқ ёш мутахассисни иш билан таъминлади. Уларнинг ақсарияти маҳаллий касб-ҳунар коллежлари битирувчиларидир.

**Навоий вилоятида хорижий инвестициялар иштирокидаги кшма корхоналарнинг 2011 йил
якунидаги ҳолати тўғрисидаги маълумот¹⁰²**

№ ШЗдар (туман)лар буйича корхоналар кесимида		Ташкил этилган йил (ой)	Асосий фаолият тури	Амалда фаолия- тини бошлаган (йил, ой)	2011 йил		Иш ўринлари
					ишлаб чицариш (млн.сум)	шундан экспорт (минг АКЛП долл.)	
„Навоий" ЭИИЗда фаолият курсатаётган кушма корхоналар							
1	„O'ZMINDA " Ўзбекистон - Х,индистон КД	15.03.2010	автомобиль ва трактор эутиёт Кисмлари	2010 й	2142	193,9	11
2	„UZKOR LIGHTING" Ўзбекистон — Корея К,К	18.03.2010	тежамкор лампалар	2011 й	190		5
3	„TELEKOM INNOVATIONS" Ўзбекистон — Сингапур КК	23.02.2010	рангли рацамли ТВ сигналлар Кабул кил и ш ускунатари	2010 й	7051		30
4	„UzEraeCabel" Ўзбекистон— Корея КД	31.12.2009	автомобиллар- га кабеллар	2010 й	11140,0	0,9	62
5	„A GROFRESH" Ўзбекистон — БАА КК	23.09.2009	тайёрлов корхонаси	2010 й	2639.8		21
6	„DUGASTECH" Ўзбекистон — Корея КК	20.05.2010	электрон газ Хисоблагич- лар				14
7	„Navoiy — Beauty cosmetics " Ўзбекистон — Корея К.К	09.07.2010	косметика махсулотлари	2010 й	501		19
8	„O'zEraeAltemator" Ўзбекистон — Корея ДК	23.07.2010	автомобиль генераторлари ва ком- прессорлари	2011 й	3664	0,4	23
9	„CFM Proenergies" Ўзбекистон — Сингапур КК	27.08.2010	диодли лампалар				1
10	„Navoiy — Hunan Pulp" Ўзбекистон — Хитой КК	01.11.2010	санитария- гигиена махсулотлари	2011 й	748		12
11	„KO-UNG CYLINDER" Ўзбекистон— Корея К.К	08.04.2011	автомобиллар учун газ баллонлари				5
	Жами:	X	X	X	28075,8	195,2	203

""Ўзбекистан Республикаси Иқтисодиёт вазирлиги \амда Навоий вилояти ҳркимиятининг расмий сайти маълумотлари асосида муаллиф томонидан тузилган

Шунингдек, полиэтилен ва полипропилен кувурлар ишлаб чиқарадиган яна икки завод ҳам ишга туғди. „Полиэтилен кувурлари“ корхонаси диаметри 75 дан 630 миллиметрча булган 8,6 минг тонна полиэтилен кувурлар ишлаб чиқдради. Ушбу лойиҳанинг умумий қ^ғймати 7,2 миллион долларни ташкил этади. Корхона 40 нафардан ортиқ ёш мутахассисни, хусусан,

мацаллий касб-хунар коллежлари битирувчиларини иш билан таъминлади. Бу ерда келгусида 50 фоизгача булган тайёр маҳсулотни экспорт қилиш мулжалланмоқда, Энг муҳимми, 70 га яқин янги иш урни яратилди. Корхона дула кувват билан ишлай бошлагач, унинг экспорт қилинми 5,9 миллион доллардан ошади. Йилига 2300 погон километр кувват га эга „Полипропилен кувурлари“ корхонаси эса диаметри 16 дан 63 миллиметргача булган полипропилен кувурлар ишлаб чиқаради. Лойиҳднинг умумий қиймати 5.2 миллион долларни ташкил қилади.

Яна бир янги корхона — „UzEraeCabel“ қўшма корхонаси „Узавтосаноат“ акциядорлик компанияси ва Корея Республикасининг „Erae cc Ltd“ компанияси томонидан ташкил этилди. Мазкур корхона йилига 150 минг километр автомобиль симларини ишлаб чиқаради. Лойиҳднинг умумий қиймати 13 миллион долларни ташкил этади. „GM Ўзбекистон“ заводи учун автомобиль жўдларини ишлаб чиқарадиган „ЎзКоджи“ қўшма корхонаси ушбу янги корхона ишлаб чиқарадиган маҳсулотларнинг асосий буюргмачисидир. Шунингдек, ишлаб чиқариладиган маҳсулотнинг 20 фоизини Женерал Модорсининг яқин мамлакатлардаги корхоналарига экспорт қилиш кузда тутилган.

„UzMinda“ ҚД „Узавтосаноат“ АҚ ва Диндисдоннинг „Minda Capital“ компанияси билан ҳамкорликда ташкил этилди. Корхона автомобиллар спидометрлари ва хавфсизлик дизимларини ишлаб чиқаради ҳамда маҳсулот номенклатурасини кенгайтириш истикболига эга. Корхонанинг ишлаб чиқариш қуввати йилига 251 минг автокомплектни ташкил этади. „UzMinda“ ҚД 195 тагача, шу жумладан, 191 нафар маҳаллий мутахассислар учун янги иш ўринлари яратиш ни кузда тутган.

„Навоий“ ЭИИЗ ҳудудда, шунингдек, „Навоийазот“ ОАЖ ҳамда „DK Cosmetics“ (Корея) компанияси ҳамкорлигида ташкил этилган „Navoi Beauty Cosmetics“ ҚД ҳам фаолият юритмоқда. Корхона ҳар йили 2.1 миллион дона косметика маҳсулотлари (лосьонлар, кремлар, пудралар ва бошқалар) ва ювиш воситалари ишлаб чиқаради. Корхона 42 нафар ходимни иш билан таъминлайди.

Ўзбекистон мушакиллигининг 20 йиллигини нишонлаш арафасида „Навоий“ эркин индустриал-иқтисодий зонасида умумий қиймати 14 миллион АҚШ долларидан иборат булган бешта янги корхона очилди. Уларнинг барчаси замонавий, юқори дехнологик ускуналар билан жиҳозланган ҳамда ички бозорда харидорғир ва жаҳрн бозори учун рақобатдош тайёр маҳсулот ишлаб чиқариш имконига эга. Хорижий инвесторлар қаторига Хитой Халқ Республикаси, Жанубий Корея, Сингапур каби давлатларнинг йирик компаниялари қиради.

„Узэлтехсаноат“ ассоциацияси ва „Shinghwa Lighting“ (Корея Республикаси) компаниялари томонидан яратилган „UZKOR Lighting“ МЧЖ ҚД бугунги кунда ишладиладиган чулганма лампаларни энергияни тежайдиган лампаларга босқичма-босқич алмаштириш бўйича вазифаларни амалга оширишга узининг қатта қиссасини қўшмоқда. Қўшма корхона йилига 6 миллион дона энергияни тежайдиган газ разрядли ихчам лампалар ишлаб чиқаради, шундан сунг корхона дула кувват билан бу рақамларни 13,7 миллион донага едқазити назарда тутилган.

Лойиҳднинг умумий қиймати 4.7 миллион долларни ташкил этади. Бу ерда 45 га янги иш ўрни яратилган бўлиб, ишлаб чиқарилган маҳсулотнинг деярли ярми экспорт қилинади. Ўзбекистон Республикаси Ташқи иқтисодий алоқалар. инвестициялар ва савдо вазирлигининг „Ўзпромашимпекс“ ДАЖ ҳамда „СФМ холдинг“ (Сингапур) компанияси ҳамкорлигида „SFM ProEnergies“ МЧЖ ҚД ташкил этилди. Қўшма корхона ёруптик диодли лампалар, қўчаларни еритиш ускуналари, светофорлар, прожектор ва ёруглик диодли реклама панелларини йилига 2 миллион донадан ортиқ ишлаб чиқаради.

Бугунги кунда мазкур турдаги маҳсулотни ишлаб чиқариш нафакат мазкур ҳудудда, балки МДХ давлатларида ҳам илқ бор йулга қўйилмоқда. Лойиҳа қиймати 5 миллион долларни ташкил едмоқда. 50 га иш ўрни яратилган бўлиб, корхона тула кувват билан ишга туширилгач, бу ерда 150 нафарга яқин қиши меҳнат қилади. Корхона маҳсулотининг 50 фоиздан ортиғи ташқи бозорга чиқарилади. Бозорда фаолият олиб бораётган рақамли делевидение учун приёмниклар (Set-Top Box) йиғаш билан шугулланадиган Ўзбекистон — Сингапур „Telecom Innovations“ ҚД неғизда „3TE“ (ХХР) ва Ўзбекистон Адоқа ва ахбо ротлаштириш агентлиғи иштирокида уч томонлама қўшма корхона ташкил этилли. Корхонада телекоммуникация ускуналари булган ADSL ва DSLAM модемлари ишлаб чиқарилади, Бу оддий телефон линиясидан бир ваттнинг узиди қам телефон, ҳам гезкор Интернетдан фойдаланиш имконини яратади ган маълумотлар узатиш технологиялари дир.

Мазкур импорт урнини босувчи ус к\нал ар йилига жами 25 минг дона чицарилади. „Узфармсаноат“ ДАЖ нинг „Ханеанг фарм“ МЧЖ тайёр дори воситалари ва тиббиётга мулжалланган буюмларни ишлаб чиқара бошлади. Лойицанинг умумий киймати 2 миллион доллар булиб, уни амалга ошириш 10 Ми ил и он дан ортиқ таблетка ва галенли препаратларни ишлаб чиқариш имконини яратади. Корхона махуулотининг 15 фоизи экспорт цилиниши мулжалланмоқда. 45 та иш урни яратилган. 2013 йилнинг охирига қадар автомобиллар учун газ баллонлари, электрон газ цисоблагичлар, ламда ички ва ташқи бозорда харидоргир булган бошқа ма\сулотларни ишлаб чиқарадиган яна гурт га корхонани ишга тушириш режалаштирилмоқда.

2.3. Ўзбекистон Республикасининг эркин иктисодий зоналарини ривожланганлик тахлили.

Мамлакатимиз иктисодиётини стратеги к ривожлантириш мақсадларидан келиб чиққан ҳдлда, „Навоий“ эркин индустриал-иқтисодий зонаси тажрибасига таяниб, ҳукуматимиз томонидан янги эркин иқтисодий зоналарни ташкил этиш амалиёти изчил давом этирилмоқда.

Мамлакатимиз ҳудудидаги иккинчи эркин иқтисодий зона Ўзбекистон Республикаси Президентининг „Ангрен“ махсус индустриал зонасини барпо этиш туфисида“ги 2012 йил 13 апрелдаги ПФ-4436-сонли Фармонида биноан Тошкент вилоятида ташкил этилди. Президентимиз таъбири билан йтганда, „Шу борада тупланган тажрибани ва Тошкент вилоятидаги ишлаб чиқариш ламда ресурс салоциятидан фойдатаниш, Фаргона водийсидаги корхоналар билан барқарор иқтисодий алоқаларни йулга қуйишнинг келажакда му\им аҳ\амиятга эга эканини цисобга олган қолда, „Ангрен“ махсус ин- дустриал зонасини ташкил этиш тугрисида қарор қабул қил и н ган эди “, Таъкидлаш жоизки, мамлакатимизнинг ошқа минтачаларини

Фаргона водийси вилоятлари билан боглайдиган транспорт йулакларидан бири айнан Камчиц доволни орцали, яъни Ангрен шахри худудидан угади. Бу вазифани „Ангрен“ логистика маркази бажармокда. Юклар, аввало, логистика марказида йишлади ва у ердан огир юк ташувчи автомобилларга юкланиб, водий вилоятларига жунатилмокда. Утган йил и 2.6 миллион тонна юк ташилгани ушбу худуднинг ахамиятини курсатади. Бир суз билан айтганда, янги махсус марказ бу борада \ам мухим роль эгаллаши турган гап. Умуман, Узбекистонда ташкил этилган ицтисодий зона тугридан-гугри хорижий инвестицияларни жалб цилиш, янги ишлаб чицариш корхоналарини ишга гушириш цамда янги иш уринларини ташкгъл этишга хизмат цилади. Бу, айницса, Ангрен шацрини ривожлантириш учун мух,им ацамиятга эга. „Ангрен“ махсус индустриал зонасининг фао-лият юритиш муддати 30 йилни ташкил этади ва бу муддат кейинчалик узайтирилиши мумкин. „Ангрен“ МИЗ фаолият юритадиган муддат мо-байнида унинг худудида махсус солиц тартиби ва божхона имтиёзлари амал цилади. „Ангрен“ махсус индустриал зонасида цатна-шадиган инвесторлар, корхоналар цуйидаги им-тиёзлардан фойдаланади:

- юридик шахслардан олинадиган фойда солиги, уларнинг мол-мулкига солинадиган солгщни, ободонлаштириш ва ижтимоий инфрадузилмани ривожлантириш солигини тулашдан, кичик корхоналар учун ягона солик дулови, шунингдек, Республика йул жамгармасига мажбурий ажрамалар тулашдан;

- „Ангрен“ МИЗ худудига Вазирлар Махмаси томонидан тасдикданадиган руйхатлар буйича олиб кириладиган ускуналар, будловчи буюмлар ва мадериаллар бож туловлари (божхона йипшларидан ташкари) тулашдан озод этилди.

Юкорида курсатиб утилган имтиёзлар киритилган инвестицияларнинг ^ажмига қараб 3 йилдан 7 йилгача муддатга берилади, шу жумладан, эквиваленти:

- 300 минг АКД1 долларидан 3 миллион АКШ долларигача булганда - 3 йил муддатга;
- 3 миллион АКД11 долларидан 10 миллион АКЛЛ1 долларигача булганда — 5 йил муддадга;
- 10 миллион АКЛУ долларидан ортик булганда — 7 йил муддадга берилади.

Хозирги кунда „Ангрен“ махсус индустриал зонаси худудида киймати 186 миллион долларлик 8 та инвестиция лойицхдси амалга оширилмокда. Шулар каюрида зарурат ва эцдиёж баланд булган турли тайёр ма^сулотларни ва будловчи буюмларни ишлаб чикариш, шунингдек, янги шакар заводици куриш, дайёр чарм буюмлар ишлаб чикарадиган комплексни барпо эдиш ало^ида урин дутади.

Умумий киймати 245 миллион долларлик яна 22 та рентабелли лойи^ани амалга ошириш масалалари куриб чикилмокда ва бунинг учун зарур хужжадлар дайёрланмокда.

Узбекистон ҳукумати томонидан *учинчи эркин индустриал зонани* Жиззах вилоятида ташкил эдиш буйича Президент Кдрори кабул килинди. У Хитой билан ^амкорликда барпо эдил ад и.

Давлатимиз рах,бари томонидан имзоланган хужжатда манфаатдор вазирлик ва идораларга, шунингдек, Жиззах вилояти хркимлигига 2013 йилнинг I чорагига, Хитой Халк Республикасининг ваколатли органлари билан даъсис хужжатларини келишишни тугаллаш тутрисида курсатма берилган.

Махсус зона Жиззах вилояти ва у билан дудаш худудларнинг ресурс базасидан самарали фойдаланиш, уларнинг ишлаб чикариш ва экспорт салох,иятини ривожлантириш учун инвестициялар ва илгор инновацион технологияларни жалб килиш максатида ташкил этилмокда.

Хулоса

Эркин иқтисодий зоналар – давлатлараро келишувларга ёки махсус конунларга мувофиқ хўжалик ва ташқи иқтисодий фаолият билан шуғулланиш учун имтиёзли солиқ, молия, ҳуқуқий шароитлар жорий қилинадиган муайян ҳудудлардир. Хорижий ва маҳаллий тадбиркорларни жалб этиш мақсадларида ташкил этилади ва уларда зарур ишлаб чиқариш ҳамда иш юритиш инфратузилмаси барпо этилади.

Эркин иқтисодий зоналар – кўп ҳолларда давлатлараро туташ ҳудудларда бир неча давлатларнинг чегаралари туташган ҳудудлар, халқаро аэропортлар, порт шаҳарлар ёки транспорт йўллари туташган ҳудудларда ташкил этилади.

Эркин иқтисодий зоналарда алоҳида халқаро ҳуқуқий статус жорий этилади. Лекин у қаерда жойлашишидан қатъий назар, шу мамлакатнинг ажралмас бўлаги ҳисобланади, барча амалиётлар (ер ажратиш, фирма ва компанияларни ташкил этиш, чегарадан юкларни, товарларни олиб кириш ва олиб чиқиш, бож тўловлари, солиқ тўловлари бўйича имтиёзлар, қайси валюта ёки валюталар тўлов воситасини ўташи, ҳудудни бошқариш тартиби ва бошқалар) қабул қилинган қоидалар асосида тезкорлик билан бажарилади.

Эркин иқтисодий зоналарни ташкил этишдан мақсад кўплаб янги технология, инвестицияларни жалб қилиш, ривожланган иқтисодий макон яратиш ва шу йўл билан мамлакат иқтисодиётини тезкорлик билан ривожлантиришдир.

Эркин иқтисодий зоналарнинг ҳар хил турлари мавжуд:

- эркин омборхоналар;
- эркин божхона зоналари;
- илмий-техника зоналари.

Улар АҚШ да технопарклар, Японияда технополислар деб аталади. Шунингдек, махсус иқтисодий зоналар (асосан, экспортга ихтисослашган) ҳам мавжуд. Масалан, “Навоий” эркин индустриал-иқтисодий зонаси, “Ангрен” ва “Жиззах” махсус индустриал зоналари.

Дастлабки эркин иқтисодий зоналардан бири Ирландияда “Шеннон” аэропортида (1959 йил) ташкил этилган эди. Кейинроқ шундай зона Англиядаги “Дог-Айленд” аэропортида пайдо бўлди. Баъзи эркин иқтисодий зоналар анча йирик ҳудудларда ташкил этилди. Масалан, Бразилиядаги “Манаус”, Хитойдаги махсус иқтисодий ҳудуд “Шеньжень” ва бошқа шундай зоналардир.

Жаҳон амалиётида эркин иқтисодий зоналар ривожланган (Буюк Британия, Германия, Нидерландия, АҚШ ва бошқалар), шунингдек, ривожланаётган (Бразилия, Корея Республикаси, Малайзия ва бошқалар) мамлакатларида ҳам ташкил этилди. Эркин иқтисодий зоналарга чет эл капиталини жалб қилиш Хитой сиёсатида анча кенг қўлланилади. XX – аср охирларида эркин иқтисодий зоналар Бирлашган Араб Амирликлари, Россия ва Полшада ташкил этилди. Россия ва Хитой ҳамкорлигида ташкил этилган Блягованиченск-Хэйхе, Қора денгиз бўйи, Калининград вилоятидаги “Янтарь” - эркин иқтисодий зоналари ҳам шундай маконлардир. Ҳозир жаҳонда 600 дан ортиқ эркин иқтисодий зоналар мавжуд.

Ўзбекистонда эркин иқтисодий зоналар ғояси миллий иқтисодий тараққиёти учун ижобий баҳоланди. Шу боис 1996 йилнинг 25-апрелида мамлакат парламенти Ўзбекистон Республикасининг “Эркин иқтисодий зоналар тўғрисида” қонунини қабул қилди. Бу қонун чет эл инвестициялари, савдо ва саноат соҳаларининг ривожланиши, аҳолини иш билан таъминлашни яхшилаш учун қулай шароит яратишга меъёрий – ҳуқуқий асос яратди.

Янгидан ташкил этилган “Навоий” ва “Ангрен” эркин индустриал-иқтисодий зоналари бугунги кунда мамлакатимизнинг ишлаб чиқариш салоҳиятини модернизация қилишга қаратилган лойиҳаларни амалга оширишда алоҳида ўрин эгалламоқда.

“Навоий” эркин индустриал-иқтисодий зонаси ташкил этилганидан буён бу ерда 12 та корхона қурилиб, фойдаланишга топширилди. 2014 йилда улар томонидан қарийб 80 миллиард сўмлик маҳсулот ишлаб чиқарилди. Аккумулятор симлари, автомобил газ баллонлари, мобил ва статсионар

телефонлар, модемлар ва интернет учун қўшимча мосламалар ишлаб чиқариш бўйича корхоналар ташкил этиш каби юқори технологиялар асосидаги яна етти лойиҳа амалга ошириш босқичида турибди.

Шу борада тўпланган тажрибани ва Тошкент вилоятидаги ишлаб чиқариш ҳамда ресурс салоҳиятидан фойдаланиш, Фарғона водийсидаги корхоналар билан барқарор иқтисодий алоқаларни йўлга қўйишнинг келажакда муҳим аҳамиятга эга эканини ҳисобга олган ҳолда, “Ангрен” махсус индустриал зонасини ташкил этиш тўғрисида қарор қабул қилинган эди.

Мазкур индустриал зонада фаолият кўрсатаётган корхоналарга, киритилган инвестициялар ҳажмига қараб, 3-йилдан 7-йилгача бўлган муддатга кенг қўламли солиқ ва божхона имтиёзлари ҳамда преференциялар берилди, уларнинг инфратузилма объектлари ва коммуникацияларга қафолатли равишда уланиши таъминланмоқда.

Ҳозирги кунда “Ангрен” махсус индустриал зонаси ҳудудида қиймати 186,0 миллион долларлик 8 та инвестиция лойиҳаси амалга оширилмоқда. Шулар қаторида зарурат ва эҳтиёж баланд бўлган турли тайёр маҳсулотларни ва бутловчи буюмларни ишлаб чиқариш, шунингдек, янги шакар заводини қуриш, тайёр чарм буюмлар ишлаб чиқарадиган комплексни барпо этиш алоҳида ўрин тутди.

Умумий қиймати 245 миллион долларлик яна 22 та рентабелли лойиҳани амалга ошириш масалалари кўриб чиқилмоқда ва бунинг учун зарур ҳужжатлар тайёрланмоқда.

Қўлга киритган тажрибамиз шуни тасдиқлаб бермоқдаки, мамлакатимизнинг бошқа минтақаларида ҳам Навоий ва Ангрен каби махсус индустриал зоналарни, замонавий логистика тизимлари ва транспорт инфратузилмаларини яратиш бўйича бошлаган ишларимизни давом эттириш мақсадларимизга жавоб беради.

Маълумки, биз мамлакатимиздаги ишлаб чиқариш корхоналарини модернизация қилиш ва янгилаш, замонавий инновацияларга асосланган ва

юксак самарали технологияларни жорий этиш бўйича ўз олдимизга катта мақсадлар қўйганмиз. Уларни амалга оширишда керакли имтиёзларга эга бўлган махсус индустриал зоналарни ташкил этиш йўлида охириги йилларда биз кўпгина тажрибаларга эга бўлмоқдамиз.

Бунинг амалий тасдиғини «Навоий» ва «Ангрен» махсус индустриал зоналари фаолияти мисолида кўриш мумкин.

«Навоий» эркин индустриал-иқтисодий зонаси ташкил этилганидан буён унинг ҳудудида умумий қиймати 100 миллион доллардан зиёд бўлган 19 та инвеститсия лойиҳаси бўйича ишлаб чиқариш корхоналари ишга туширилди. Жумладан, юксак технологиялар асосида модем ва телевизорлар учун приставкалар, электр энергияни электрон ҳисоблагичлар, юкори кучланишга чидамли кабеллар, иссиқлик ва сув иситиш қозонлари, мобил ва статсионар телефон аппаратлари, тайёр дори воситалари ва бошқа турдаги маҳсулотлар ишлаб чиқариш йўлга қўйилди.

2013-йилда махсус зонадаги корхоналар томонидан қиймати 100 миллиард сўмдан зиёд маҳсулот ишлаб чиқарилди ва бу борадаги ўсиш суръати 2012-йилга нисбатан 25,8 фоизни ташкил этди.

«Ангрен» махсус индустриал зонаси ҳудудида қисқа муддатда умумий қиймати қарийб 44 миллион доллар бўлган 5 та лойиҳа асосида энергияни тежайдиган диодли ёруғлик лампалар, турли катталиқдаги мис қувурлар, кўмир брикетлари каби юксак технологиялар асосидаги маҳсулотлар ишлаб чиқариш йўлга қўйилди. Шунингдек, шакар ишлаб чиқариш бўйича янги завод ва бошқа корхоналар ташкил этилди.

Айни шу йўналишда тўпланган тажрибани ҳисобга олиб, ўтган йилнинг март ойида Жиззах вилоятида «Жиззах» махсус индустриал зонаси ташкил этилгани сизларга яхши маълум. Сирдарё вилоятида бу зонанинг филиали фаолият кўрсатиши кўзда тутилган.

Бугунги кунда «Жиззах» махсус индустриал зонаси ҳудудида транспорт, ишлаб чиқариш ва муҳандислик-коммуникатсия инфратузилмасини жадал ривожлантириш бўйича фаол ишлар олиб борилмоқда.

Ўтган йилнинг ўзида мазкур зона ҳудудида Хитой компаниялари иштирокида 100 минг дона мобил телефон ишлаб чиқариш, шунингдек, чорва маҳсулотларини қайта ишлаш ва озуқа тайёрлаш бўйича умумий қиймати қарийб 6 миллион доллар бўлган дастлабки 3 та лойиҳа амалга оширилди.

Инвесторларга кенг солиқ имтиёзлари ва преференциялар берилган «Ангрен» махсус индустриал зонаси, «Навоий» эркин индустриал-иқтисодий зонаси, «Жиззах» махсус индустриал зонасининг ташкил этилгани юқори технологияларга асосланган корхоналарни ривожлантириш имконини кенгайтди. Ушбу зоналар учун зарур ташқи муҳандислик ва транспорт инфратузилмаси тўлиқ республикамиз маблағлари ҳисобидан барпо этилмоқда.

Маълумки, ҳар қандай мамлакат иқтисодиётининг барқарор ва изчил ўсиши унинг рақобатбардошлиги билан боғлиқдир. Фақат шу йўлгина мамлакат ривожланган давлатлар қаторидан муносиб ўрин эгаллашини таъминлай олади.

Бугун иқтисодиётни эркинлаштириш ва модернизациялаш, шу орқали жаҳон стандартларига жавоб берадиган маҳсулот ишлаб чиқаришга эришиш хорижий сармояларни, энг аввало, тўғридан-тўғри инвестицияларни жалб қилиш бўйича қулай шарт-шароитлар яратиш ҳар қандай мамлакат учун энг долзарб ва кечиктириб бўлмайдиган масаладир. Албатта, бундай вазифаларни амалга оширишда эркин иқтисодий зоналар муҳим ўрин тутди. Бу эса инновацион фаолиятни ривожлантириш, илғор технологияларни жорий қилиш, экспорт, шунингдек, транспорт ва телекоммуникация инфратузилмасини жадал ривожлантириш, маҳаллий маҳсулот ва хизматларнинг ички ва ташқи бозорларда халқаро сифат, сертификатлаштириш талабларини жорий этиш орқали рақобатдошлигини ошириш, янги иш жойларини барпо этиш, малакали ишчи-муҳандислар, хўжалик ва бошқарув кадрларини тайёрлаш ва улар малакасини ошириш каби бир қатор муҳим масалаларни ҳал этиш имконини беради.

Бугунги глобаллашув жараёнлари, ривожланиш даражасидан қатъий назар, дунёнинг барча мамлакатларига бирдек таъсир этмоқда. Глобал молиявий-иқтисодий инқироз эса ушбу рақобат курашини янада кескинлаштираётир.

Дарҳақиқат, иқтисодиётнинг рақобатбардошлигини оширишда асосий эътибор мамлакат ҳудудларининг табиий ресурслари ҳамда индустриал салоҳиятидан фойдаланиш самарасини юксалтириш ва охир-оқибат экспорт тизимини кучайтиришга қаратилмоқчи лозим. Айнан шу йўналишда жаҳон тажрибасида кенг қўлланилаётган ва ўз самарасини бераётган бир қатор воситалар мавжуд.

Пул-кредит ва солиқ сиёсатида имтиёзларни жорий қилиш, давлатнинг индустриал сиёсатига мос равишда сармоя киритаётган инвесторларга маълум бир имтиёзлар “пакети”ни тақдим этиш ва улар учун зарур бўлган инфратузилмавий шароит ҳамда қулайликларни яратиш ана шундай воситалар сирасига киради. Уларнинг барчаси “Эркин иқтисодий зоналар” (ЭИЗ) деб аталувчи маъмурий-иқтисодий тузилмаларда мужассамдир.

Айни пайтда кўплаб олимлар томонидан берилган таърифлардан келиб чиқсак, у мамлакат ичида давлат томонидан маълум бир иқтисодий ёки иқтисодий-ижтимоий мақсадларга эришишни кўзлаб ташкил этилган, махсус иқтисодий ва маъмурий тартибга эга алоҳида ҳудуд бўлиб, унда фаолият юритаётган субъектлар учун мамлакатнинг бошқа ҳудудларига нисбатан имтиёзли тартиб ва имкониятлар тақдим этиш демакдир.

Эркин иқтисодий зоналарни ташкил этишнинг муҳим жиҳати маълум ҳудуд ёки ишлаб чиқариш соҳасини иқтисодий ривожлантиришни Рағбатлантириш, шунингдек, бозор иқтисодиётига ўтиш даврида эркин иқтисодий зоналардан иқтисодиётни модернизация қилишнинг ҳудудий услуги сифатида фойдаланишдир. Халқаро тажриба шуни кўрсатмоқдаки, бугун эркин иқтисодий зоналардан нафақат сармояларни жалб қилиш, балки ҳудудий иқтисодий сиёсат воситаси сифатида ҳам унумли фойдаланилмоқда. Мамлакатимизда ушбу мақсадларга эришиш, шунингдек, эркин иқтисодий зоналар фаолиятидаги халқаро тажрибалар афзалликларини иқтисодий тузилмага жорий қилиш мақсадида Президентимизнинг 2008 йил 2 декабрдаги "Навоий вилоятида эркин индустриал-иқтисодий зона ташкил қилиш тўғрисида"ги Фармонида асосан "Навоий" эркин индустриал-иқтисодий зонаси ташкил этилгани қандай натижа бераётгани ҳамамаизга маълум. Мазкур ҳужжатнинг жаҳон иқтисодий инқирози бутун дунёдаги энг ривожланган мамлакатларга ҳам сезиларли даражада салбий таъсир кўрсатаётган бир пайтда имзолангани эса юртимизда яратилган иқтисодий пойдеворнинг ниҳоятда мустаҳкамлигини ҳам тасдиқлайди. “Навоий” ЭИИЗ мамлакатимизнинг марказий ҳудудида барпо этилгани шубҳасиз, мазкур ҳудуднинг иқтисодий-индустриал ўсишига ҳам салмоқли ҳисса қўшди. Шунингдек, мазкур ЭИИЗ “Навоий” халқаро аэропорти билан туташ равишда барпо этилгани ҳаво транспортидан кенг фойдаланишга имкон бериш баробарида жаҳондаги етук авиа ҳамда юк ташувчи компанияларнинг назарига ҳам тушди ва давлатимизнинг яна бир йўналиш бўйича мавқеи ошишига олиб келди.

ўтган давр мобайнида “Навоий” ЭИИЗга хорижий компаниялар томонидан бўлган қизиқиш тобора ортиб бормоқда. Айни пайтда бу ерда Жанубий Корея, Хитой, Сингапур, Ҳиндистон, БАА ва бошқа бир қатор давлатлар билан ҳамкорликда 20 дан ортиқ лойиҳалар амалга оширилмоқда.

Хорижий инвесторлар мамлакатдаги иқтисодий ўсишнинг барқарорлиги ҳамда ушбу ЭИИЗда таклиф этилаётган имкониятлар ва имтиёзлар туфайли

унга инвестиция киритиб, узоқ муддатли индустриал лойиҳаларни бошлаганларини билдирмоқдалар.

Таъкидлаш керакки, XX асрнинг иккинчи ярмидан бошлаб эркин (махсус) иқтисодий зоналар халқаро иқтисодий муносабатларнинг ажралмас қисмига айланди. Жаҳон хўжалик алоқалари учун эркин иқтисодий зоналар халқаро товар айитрбошлашни фаоллаштириш ҳисобига иқтисодий ўсишни тезлаштириш, сармояларни жалб этиш, иқтисодий жараёнларни чуқурлаштириш омили сифатида муҳим рол ўйнамоқда. Маҳсулотлар божхона ҳудудидан ташқарида деб кўриладиган эркин зонани ўзига хос ташқи савдо акнлави сифатида таърифлаган 1973 йилги Киото конвенцияси имзоланганидан бери эркин иқтисодий зоналар кўплаб мамлакатларга тарқалди. Масалан, ўтган асрнинг 90-йилларида турли кўринишдаги минглаб эркин иқтисодий зоналар фаолият кўрсата бошлади. Мутахассисларнинг фикрича, 2000 йилга келиб ана шу ЭИЗлар орқали жаҳон савдо айланмасининг 30 фоизи айлана боршлади. ўз фаолиятининг барқарорлиги учун имтиёзли шароитларни қидириб юрган халқаро корпорациялар ЭИЗни юқори даромад топиши мумкин бўлган қулай ҳудудлар сифатида кўришади.

Шу ўринда дастлабки ҳудудий ЭИЗ сифатида 1547 йилда “Эркин савдо шаҳри” деб эълон қилинган Италиянинг Ливорно шаҳрини алоҳида тилга олиш жоиз. Шу билан бирга, ушбу иқтисодий-маъмурий тузилма доимо ривожланиб, мукаммаллашиб боровчи жабҳа ҳисобланади.

Бугунги кунда дунёда 3,5 мингдан зиёд ЭИЗ бўлиб, улар 140 тага яқин мамлакатда жойлашган. Бутун дунёдаги ЭИЗларда салкам 70 миллион киши меҳнат қилади. Уларнинг йиллик савдо айланмаси эса 500 млрд. доллардан зиёддир. Айни пайтда ЭИЗларнинг жуда кўп турлари бўлиб, иқтисодий муносабатларнинг ривожланиши ҳамда глобаллашув жараёнининг таъсири натижасида улар ҳам миқдор, ҳам сифат жиҳатидан ўзгариб ва кўпайиб бормоқда. “Эркин иқтисодий зоналар” категориясига “эркин савдо зонаси”, “махсус иқтисодий зона”, “махсус индустриал зона” каби 30 дан зиёд номдаги махсус иқтисодий-маъмурий ҳудудлар кириши ҳам бунинг тасдиғидир. Аммо шуни алоҳида таъкидлаш лозимки, ЭИЗларда кутилган самарага эришиш учун уларни қачон, қандай йўналишда ва қандай миқдорда қўллашни аниқ билиш керак. Бу борада айнан шу учта асосий қоидага риоя қилмаслик туфайли уларнинг мамлакат иқтисодиётига салбий таъсир кўрсатиш ҳоллари ҳам учрайди. Масалан, собиқ “иттифокдош” республикаларнинг бир нечтаси ўтган асрнинг 90-йилларида шошма-шошарлик билан қатор эркин иқтисодий зоналарни ташкил этганларини бир эсга олайлик. ўша даврда мазкур мамлакатларда бозор инфратузилмаси ва муносабатлари шаклланишнинг бошланғич босқичида бўлгани ҳисобга олинмаганлиги оқибатида уларга сарфланган маблағлар ва моддий ресурслар ҳеч қандай самара бермади. Пировардида ЭИЗларнинг аксарияти ўз фаолиятини тўхтатди. Бундай муваффақиятсиз ташаббусларга Молдова, Беларусь, Украина, Қирғизистон каби давлатлардаги ЭИЗлар мисол бўлиши

мумкин. Мамлакатимизда эса аввало, мақбул иқтисодий муҳитни яратиш, бозор иқтисодиёти институтлари ва хусусий тадбиркорлар синфини шакллантиришга алоҳида эътибор берилди. Шу тариқа иқтисодий тизим ва ундаги хусусий сектор дунёдаги йирик инвесторлар билан айнан мамлакат иқтисодиёти учун самарали йўсинда, яъни юқори қўшимча қиймат яратувчи ишлаб чиқариш соҳаларида тўлақонли ҳамкорлик қила оладиган ҳолга келтирилди. Ўз вақтида эркин иқтисодий зоналарнинг мамлакат иқтисодий ривожланишига ижобий таъсир этиши ҳисобга олинган ҳолда, “Эркин иқтисодий зоналар тўғрисида”ги Қонун қабул қилинди.

Ушбу саъй-ҳаракатлар бугун республикаимизда бир неча йиллар олдин бошланган иқтисодий сиёсатнинг нақадар пухта ишлаб чиқилгани ва оқилона эканлигини исботламоқдаки, буни нафақат юртимиз аҳолиси, балки дунёнинг энг нуфузли халқаро ташкилотлари, ривожланган мамлакатлар раҳбарлари, етук иқтисодчи-олимлар ва йирик инвесторлар ҳам тан олмоқдалар. Президентимизнинг шу йил 13 апрелдаги “Ангрен” махсус индустриал зонасини барпо этиш тўғрисида”ги Фармониға мувофиқ, Ўзбекистонда иккинчи эркин иқтисодий зонаға асос солинди. Ушбу Фармонда белгилаб берилган чора-тадбирлар мамлакатимизда амалиётға изчил татбиқ этилаётган оқилона ва яхлит ижтимоий-иқтисодий стратегиянинг ажралмас қисми бўлиб, Ангрен ва Оҳангарон шаҳарларининг бугунги кунда ислоҳ этилаётган саноат тизимини янада ривожлантиришға хизмат қилади. Бу эса, ўз навбатида, замонавий технологиялар асосида қўшимча иш ўринлари яратилишини таъминлайди. Бу билан ушбу махсус иқтисодий зона Тошкент вилоятидаги иккита йирик ҳудуд — Ангрен ҳамда Оҳангарон шаҳарлари ва улар атрофида истиқомат қилаётган аҳоли фаровонлигини оширишға ҳам муносиб улуш қўшади.

Фойдаланилган адабиётлар руйхати

1.Ўзбекистон Республикаси Қонунлари.

1.Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. — Тошкент, «Ўзбекистон», 2003

2. Ўзбекистон Республикасининг «Тадбиркорлик субъектларининг фаолияти тартибга солиниши муносабати билан Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига ўзгариш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида»ги Қонуни. — Ахборотнома, 2005 й., 22 сентябрь.

3. Ўзбекистон Республикасининг «Фуқороларнинг жамғариб бориладиган пенсия таъминоти тўғрисида»ги Қонуни қабул қилинганлиги муносабати билан Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш ҳақида. — «Халқ сўзи», 2005 й., 23 сентябрь.

4. Ўзбекистон Республикасининг қонуни Уй — жой коммунал хўжалиги соҳасида ислохотларнинг амалга оширилиши муносабати билан Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида. «Халқ сўзи». — 2006. №2 — 4 январь.

6. Ўзбекистон Республикасининг “Эркин иқтисодий зоналар тўғрисида” қонуни 1996 йил 25-апрель

5. Ўзбекистон Республикасининг “Навоий вилоятида эркин-индустриал-иқтисодий зона ташкил этиш тўғрисида”ги Фармони. 2008 йил 2 декабрь

6. Ўзбекистон Республикаси
Президентининг „Ангрен“ махсус индустриал зонасини барпо этиш туфисида”ги 2012 йил 13 апрелдаги ПФ-4436-сонли Фармонига

II Ўзбекистон Республикаси Президенти Фармонлари.

7. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони. Йирик саноат корхоналарини билан касаначиликни ривожлантириш асосидаги ишлаб чиқариш ва хизматлар ўртасида кооперацияни кенгайтиришни рағбатлантириш чора — тадбирлари тўғрисида. «Халқ сўзи». — 2006. №4. 6 январь.

8. «Бозор ислохотларини чуқурлаштириш ва иқтисодиётни янада эркинлаштириш соҳасидаги устивор йўналишлар амалга оширишини жадаллаштириш чора — тадбирлари тўғрисида»ги Ўзбекистон

9. «Микрофирмалар ва кичик корхоналарни ривожлантиришни рағбатлантириш борасидаги қўшимча чора — тадбирлар тўғрисида»ги

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2005 йил 20 июндаги Фармони.

10.«Аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш ва коммунал хизмат кўрсатиш корхоналарини қўллаб — қувватлаш чора — тадбирлари тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2005 йил 23 сентябрдаги Фармони.

11«Тўғридан — тўғри хусусий хорижий инвестицияларни жалб этишни рағбатлантириш борасидаги қўшимча чора — тадбирлар тўғрисида» ги Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2005 йил 12 апрелдаги Фармони.

12. «Ўзбекистон Республикасининг Монополиядан чиқариш, рақобат ва тадбиркорликни қўллаб — қувватлаш давлат қўмитасини ташкил этиш тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2005йил 2 майдаги Фармони.

13Ўзбекистон Республикасининг “Навоий вилоятида эркин-индустриал-иқтисодий зона ташкил этиш тўғрисида”ги Фармони. 2008 йил 2 декабрь

14Ўзбекистон Республикаси Президентининг „Ангрен" махсус индустриал зонасини барпо этиш туғрисида"ги 2012 йил 13 апрелдаги ПФ-4436-сонли Фармони

Ш.Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси Қарорлари.

15.Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг «Ўзбекистон Республикасида микрокредитлашни ривожлантириш чора — тадбирлари туғрисида»ги Қарори, 2002 йил, 30 август 309 — сони

Ўзбекистон Республикаси Президенти асарлари.

16.Каримов И.А. «Мамлакатимиз тираққиётининг қонуний асосларини мустаҳкамлаш фаолиятимиз мезони бўлиши даркор» «Халқ сўзи", 2006, 25 февраль

17.Каримов И.А. 2013 йилда мамлакатимизни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш якунлари ҳамда 2014 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар

Маҳкамасининг мажлисидаги маърузаси. - Т.: «Халқ сўзи» газетаси 2014 йил. 19 январ.

18. Каримов И.А. Инсон, унинг ҳуқуқи ва эркинликлари ҳамда манфаатлари — энг олий қадрият. Ўзбекистон Республикаси Президенти И. Каримовнинг Ўзбекистон Республикаси Конституцияси 13 йиллигига бағишланган тантанали маросимида 2005 йил 7 декабрда сўзлаган маърузаси.

19. Каримов И.А. «Бизнинг бош мақсадимиз — жамиятни демократлаштириш ва янгилаш, мамлакатни модернизация ва ислох этишдир». — Т.: «Ўзбекистон», 2005.

20. Каримов И.А. «Банк тизими, пул муомиласи, кредит, инвестиция ва молиявий барқарорлик тўғрисида». — Т.: «Ўзбекистон», 2005.

21. Каримов И.А. “2015 йилда иқтисодиётимизда туб таркибий ўзгаришларни амалга ошириш, модернизация ва диверсификация жараёнларини изчил давом эттириш ҳисобидан хусусий мулк ва хусусий тадбиркорликка кенг йўл очиб бериш – устувор вазифамиздир” . // Халқ сўзи газетаси, 19 январь 2015 йил №56.

У.Дарсликлар

22. Шодиев Р.Х., Маҳмудов Э.Р. «Жаҳон иқтисодиёти». Дарслик. — Т.: Гофур Ғулом, 2005,- 308 б.

23-Абдурахманов К.Х. «Меҳнат иқтисодиёти» — (назария ва амалиёт). Дарслик. - Т.: Меҳнат, 2004. - 672-б

24. Касимов Г.М, Махмудов Б.Ж. «Основы национальной экономики». Учебник высших учебных заведений. — Т.: «Менпал», 2004. — 304

25. Кудров В.М. Мировая Экономика. Учебник М.: «Дело», 2004. — 528 с.

VI Ўқув қўлланмалар

26. Васильев Л.Н., Муравьев Е.А. «Методы управления инновационной деятельности». Учебное пособие — М.: КноРус, 2005. — 320 с

- 27.Владимирова Л.П. «Прогнозирование и планирование в условиях рынка». Учебное пособие. — 5—е издание перер. и доп. — М.:Дашков и К. 2005.- 401 с.
- 28.Абдурахманов О. «Хорижий мамлакатларда солиқ тизимлари». Олий ўқув юртлари талабалари учун ўқув қўлланма. — Т.: ТДИУ, 2003. - 184 б.
- 29.Ишмухамедов А.Э., Аскарлова М.Т. Ўзбекистон миллий иқтисодиёти. Т.г ТДИУ, 2004. 256. б.
- 30.Данилов А.С., Юлдашов З.Ю. «Национальная экономика» Учебное пособие. Т.: «Янги аср авлоди» 2003. 414с.

УП.Илмий монография ва мақолалар

- 31.Назарова Г.Г. «Жахон иқтисодиётига интеграциялашув: тажриба ва амалиёт».— Монография.— Т.: ТДИУ, 2005,— 180 б.
- 32.Шарифхўжаев М. «Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг сенати». — Т.: «Шарқ» 2005.
- 33.Абдурахманов О. «Жисмоний шахслардан олинадиган солиқлар тизими». — Т.: «Фан», 2004. — 149 б.
34. Алимов Р.Х., Ғанихўжаев С.А. ва бошқалар. «Махаллий иқтисодиёт ва менежмент». — Т.: ТДИУ, 2004.
35. Бекмуродов А., Хачиев К. К вопросу о повышении эффективности экспортной деятельности предприятий. Экономическое обозрение.2001г.№4 с8 — 11

УШ.Илмий — амалий анжуманлар маърузалари тўпламлари

- 36.Тезисм докладов «Восемнадцатьмеждународнью плехановские чтения». 2006г. 2 февраля. 592с.
37. «Ўзбекистон Республикаси олий иқтисодий таълим тизимини ривожланган хорижий мамлакатлар олий ўқув юртлари тажрибаси асосда такомиллаштириш» Илмий — услубий анжумани тезислари. 2005Й. 5 июль

38. Салаев С, Саттаров С. Проблемн устойчивого и стабильного развития субъектов малого бизнеса в Хорезмской области. Устойчивое экономическое развитие и управление региональнўми ресурсами. Материаль1 международной конференции. Ташкент — Ноттингем, 2001

39 Ўзбекистон Миллий Энциклопедияси. 10-том. “Ўзбекистон Миллий Энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти. Тошкент.-2005 йил.-249-250-бетлар.

ГХ.Статистик маълумотлар

39.Ўзбекистон иқтисодиёти. Ахборот таҳлилий шарҳ, 2011 йил январ — сентябрь .Тошкент. "Ўзбекистон". 2012. №11

40. Ўзбекистон иқтисодиёти. Ахборот таҳлилий шарҳ 2012 йил. Тошкент. "Ўзбекистон", 2013

41.Экономика Узбекистана. Аналитический обзор за 2010. 2011. №8

Х.Интернет сайтлари

42. Интернетдаги расмий сайтимиз: mtguud.uz

43.Электрон почта манзили: tgo^a@uzie.uz

44. Новости Узбекистана — tumm.iggeroy.com

45. [^улсдш — такго.пагос!.ш](http://ulsdsh-takgo.pagos!.sh)

42. [tuchu.ppsgo — таскидггзосПуои^т](http://tuchu.ppsgo-taskiddggzospuoi^t)